

HØLE

Kart 1886

KULTURMILJØER OG KULTURMINNER

Dokumentet er utarbeidet som:

- kunnskapsgrunnlag i plan og byggesaksprosesser.
- kunnskapsgrunnlag for de som ønsker å bli kjent med historien og lokal identitet gjennom fysiske spor
- supplement til registreringene i Kulturminneregisteret

Automatisk fredete kulturminner er ikke omtalt her. For informasjon om disse se Riksantikvarens database Askeladden.

HØLE

KULTURMILJØER OG KULTURMINNER

Grunnleggende elementer og strukturer som er viktige å ivareta

- En lang kyst med sjøbruksmiljøer som viderefører et kystens kulturlandskap med svært lange tradisjoner.
- Stor variasjon i kulturmiljøer som forteller om bruken av sjøen til næring, ferdsel og rekreasjon. Fra større grupper av sjøhus og naust til småbrukets naust ved egen strand.
- Høle gamle kirke som et gammelt senter i Høgsfjorden. Sammenhengen i aksene fra den gamle båt- og naustplassen Hølesjøen, over kirken til det nyere senteret ved Apalstø – med dampskipsbrygge, handel, tingstove og ungdomshus.
- Skoler og forsamlingsbygg. Viktige hus fra ulike perioder som er knyttet til felleskapets historie. Kulturminner med stor identitetsverdi.
- Kulturlandskapene Bersagel, Eskeland og Ådnøy.
- Lokale kvernhusbekker der spor etter tradisjonelle kvern- og tørkehus gir kunnskap om tidligere driftsformer med stor grad av selvforsyning og utnyttelse av lokale naturressurser.
- Spor etter kiselgurindustrien på Ims og Fløysvik. Det største industriforetaget i Høles som utnyttet algeforekomster i Imsvassdraget. I drift i perioder fra 1890 til 1950-tallet.
- Bryggene og veiene – historiske knutepunkt og del av infrastruktur. Forteller om offentlig utbygging tidlig på 1900-tallet – som skapte et

INNHOOLD

Registreringskart	2
Naturgrunnlag	4
Historie og næring	8
Gamle administrative forhold Høle som senter	8
Gårdene	10
Turisme og fritidsbebyggelse	17
Boligbebyggelse	20
Andre næringer	22
Ferdsel	25
Fellesskapets hus	29
2. verdenskrig	34
Kulturmiljøer i Høle	35
Kulturlandskap Hamre, Bersagel, Eskeland	35
Dreggjavika	38
Høle kirkested og gamle sentrum	39
Apalstø	41
Småbruket Hølelia	43
Imsavika	44
Veholmen	47
Kvernhus Eskeland	48
Naustegruppe Eskeland	48
Fløysvikbakken og Auglendbakken	48
Stavanger brannkorps feriehus	50
Registreringsoversikt og nøkkeltall	51
Kilder	46

Finnes dere feil og mangler,
vennligst registrer disse her:

<http://tiny.cc/75klnz>

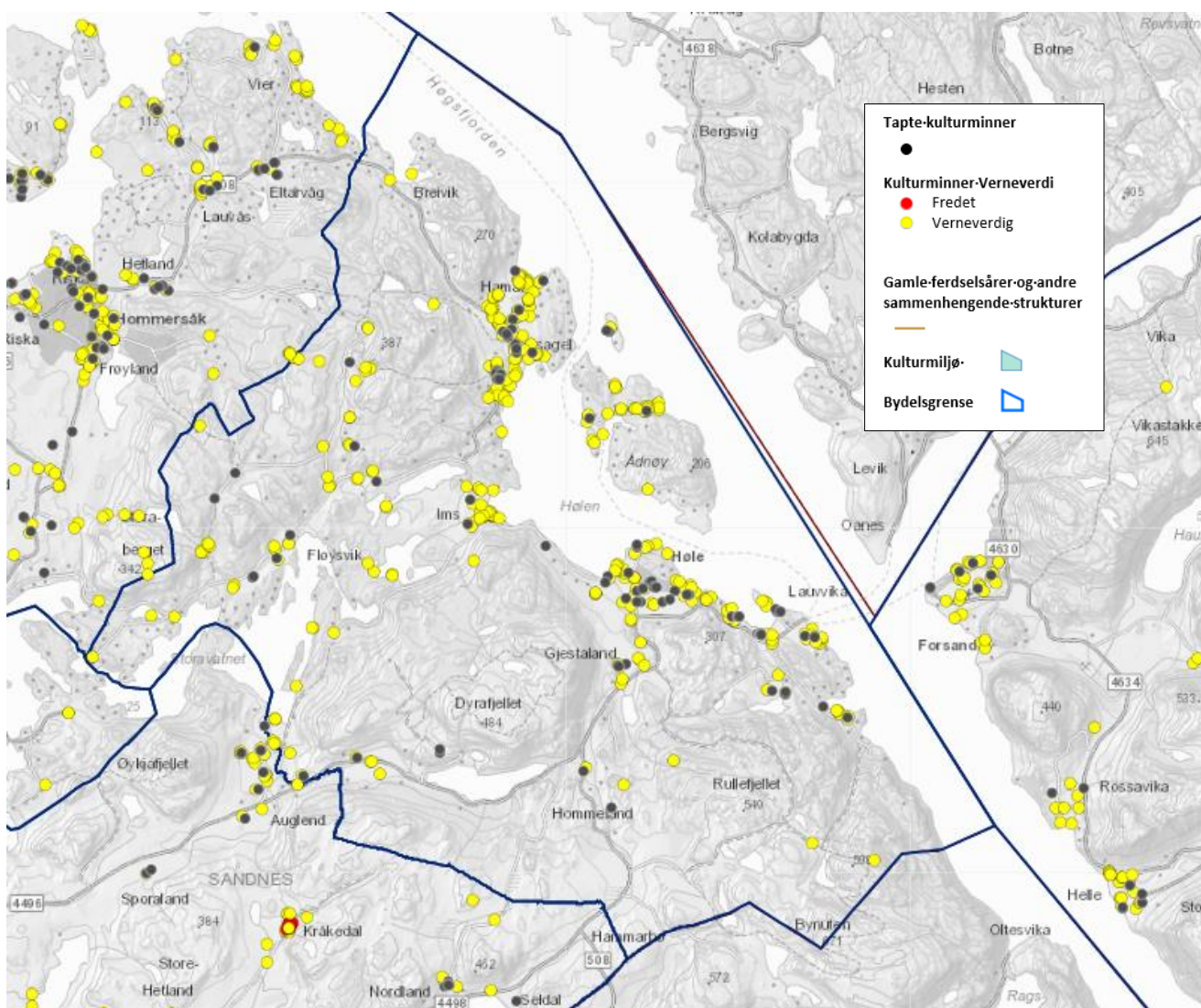
Link til Kulturminneregisteret

sammenhengende nettverk for ferdselen på sjø og land, grunnleggende for bosetting, fritidsbebyggelse og næringsutvikling.

- Fritidsbebyggelsen fra mellomkrigstid med flere historier – som attåtnæring for fiskerbonden, som tidstypisk arkitektur, også inspirert av lokal byggeskikk som jærhushytter og steinnaust. Ferieheimene som del av den sosiale kampen for retten til ferie og nye velferdsgoder for vanlige folk – eks. Bakersvennens Feriehem og Brannkorpsets Feriehem.
- Et representativt utvalg hus bygd på tradisjonell måte – grind, stein og lafteverk, gjerne i kombinasjon. Bydelen er en kunnskapsbank om tradisjonell bygningshistorie.
- Hus som markerer de gamle fellestunene fra før utskiftingene på 1800-tallet forteller historie fra et bakenforliggende, grunnleggende historisk sjikt i kulturlandskapet. Høle har flere eksempler.

KART OVER REGISTRERTE KULTURMINNER

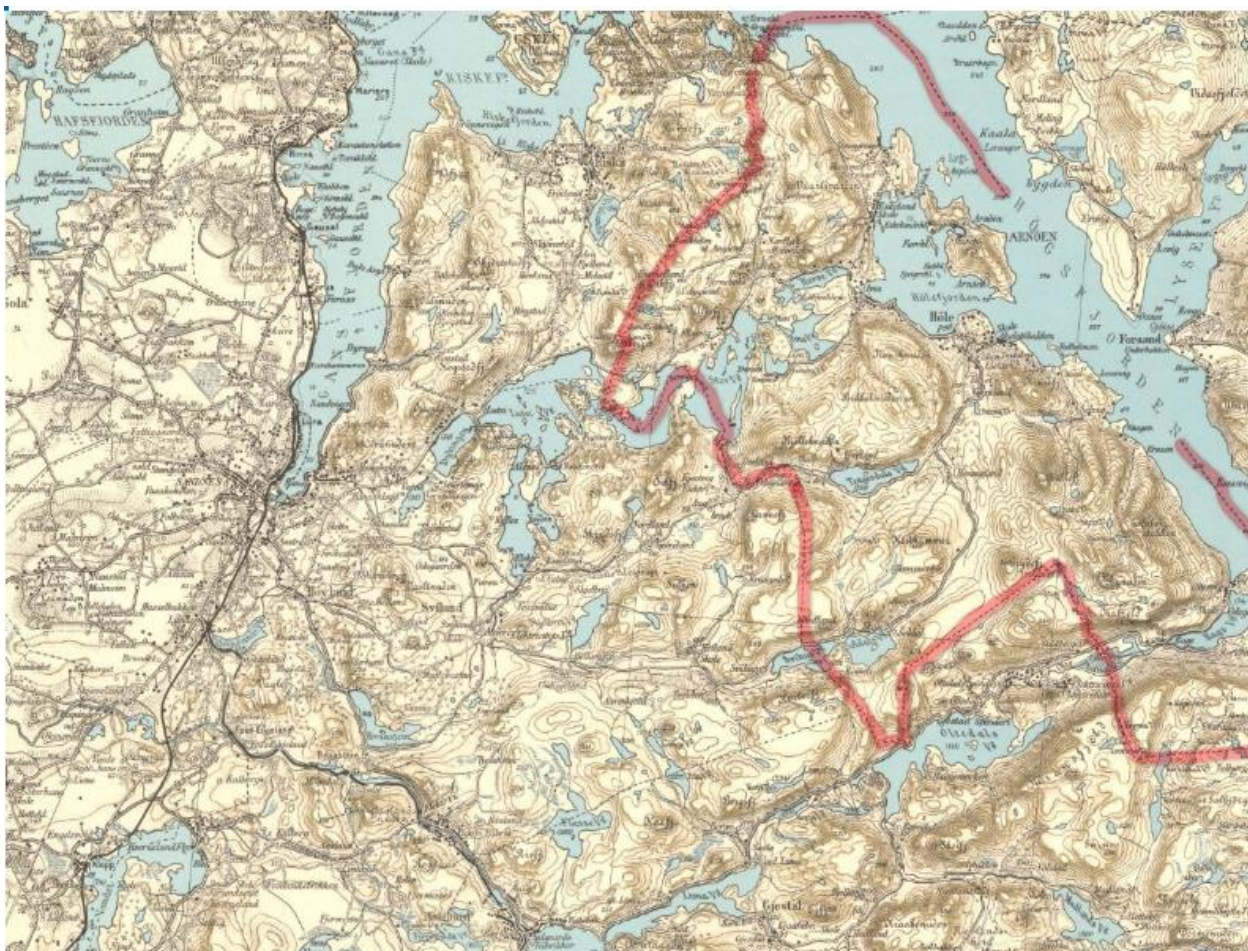
Detaljutsnitt fra Kulturminneregisteret: <http://tiny.cc/75klnz>.

Høgsfjorden og Høle på utsnitt av et sjøkart fra 1708 som følger kysten mellom Sireåen og strand. Kartet skal ha vært tegnet av Jens Søfresen og Rasmus Juell. Kartet har kun påtegnet gårdene langs kysten. (kilde wikimedia commons)

Høle kirke med Prestegårdsbrygga og Hølesjøen i forkant.

Høles grenser mot Sandnes før 1965. Ved kommunesammenslutningen i 1965 ble Mork, Rage og Oltesvik, ført over til Gjesdal kommune. Seldal, Røyfli og Nordland er lagt til bydelen Sviland. (Utsnitt rektangelkart fra E11954.)

Eldre foto av sentrum i Høle. Høletorget med Høle kirke bak, ligger i sentrum av bildet. (Mittet & Co, uspesifisert 1900-t. Nasjonalbibliotekets bildearkiv.)

NATURGRUNNLAG

Utsnitt av rektangelkart fra 1915. (https://kartverket.no/kart/historiske-kart-rektangeltr100_6b_1915)

Høgsfjorden er den sørligste av «Ryfylkefjordene». Høle ligger sentralt i Høgsfjorden med en lang strandlinje til fjorden. Naturen i Høle har mye felles med Riska og Høylands fjellbygder. Landskapet er variert og oppbrutt. Tyngden i bosettingen er langs fjorden. I de indre områdene ligger mindre jordbruksbygder mellom store utmarksområder, karakterisert av skogkledte åser og fjell. Bynuten på 670 m i grense mot Gjesdal er høyest. Selvigstakken på 597 m er et kjent sjømerke. Det viktigste vassdraget er Lutsivatnet–Imsa. Det har rik vannføring fra de mange fjellvannene i Høle og Høylands fjellbygd. Vassdraget har på veien gitt kraft til kraftstasjonen på Sviland, før det svinger nordover mot Lutsivatnet. Videre består det av en sammenkjedet rekke av store og små vann, så vidt skilt med trange sund og korte elvestrekninger – før det samler seg til elva Imsa som har utløp ved Hølen i Høgsfjord. Et særpreget sjø- og elvelandskap som ble gitt varig vern mot kraftutbygging 1980 (Verneplan II for vassdrag).

Langs vassdraget finnes rike lag av kiselalger, som ga grunnlag for en betydelig industri på Ims og Fløysvik i flere perioder fra slutten av 1800-tallet til midten av 1900-tallet. I vassdraget har det vært drevet moderat fiske som binæring for oppsittere. Imsa er lakseførende, noe som er bakgrunnen for at norsk institutt for naturforskning (NINA) driver en forskningsstasjon ved utløpet av Imsa.

Ådnøy er, etter Usken, den nest største øya i dagens Sandnes. Den avgrensner Hølen fra hovedleia i Høgsfjord. Hølen utgjør et lunt fjordbasseng som de største gårdene, Bersagel, Ekseland, Ims og Høle er gruppert rundt. Med sentral beliggenhet i fjorden, like ved «krysset» der Lysefjorden tar av mot øst, ble dette tidlig et senter for Høgsfjord, med bl.a. kirke på Høle. Her har de omkringliggende gårdene fra gammelt av sine gamle båtstøer og nausteplasser, flere i større miljøer – som ved Hølesjøen, Imsstranda og innenfor Ekselandholmene i Hølen. Men den største ligger på utsida, i Dreggjavika på Bersagel.

De største sammenhengende jordbruksflatene finner vi på Høle, Ims og Ekseland/Bersagel/Hammer.

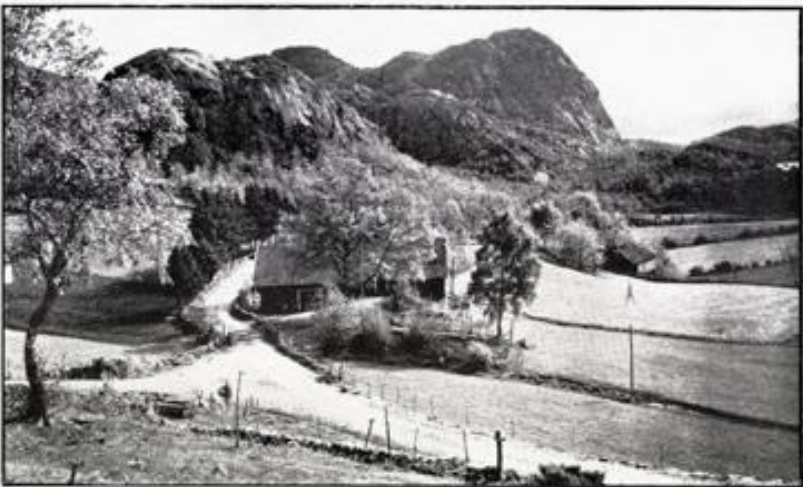
Høyden med Eskeland til venstre. Bersagel til høyre.

Trodalsvågen mot Veholmen

Imsavika med forskningsstasjonen til NINA til høyre.

Horve.

Fot. G. Wareberg

Tunet til Horve bruk 3 i Turistforeningens årbok fra 1934. Bebyggelsen er den samme som i dag og ble satt opp etter et jordskifte rundt 1870. Legg merke til grinda på veien. Veiene fra Høle til Ims med videreføring til Horve og Bersagel ble satt i gang 1877 og var ferdige i 1890.

Little

Auglend og Bratthetland fotografert av Peder Netland i 1939. (Jærmuseet, 2014.03TIM01c-867).

HISTORIE OG NÆRING

Gamle administrative forhold – Høle som senter

Utsnitt av kart over Stavanger Amt fra 1851 som viser gamle fogde- og prestegjeldsgrenser. (<https://kartverket.no/kart/historiske-kart>)

Høle var det administrative sentrum i Høle skipreide. Høle skipreide er en svært gammel administrativ enhet, adskillig større enn senere Høle herred. Den omfattet flere av bygdene på begge sider av Høgsfjorden og flere av gårdene i Høylands fjellbygd. På 1600-tallet ble Gjesdal skilt ut som egen skipreide og Riska ført over til Gann.

Høle gamle kirke fra 1621 erstattet en eldre kirke, og ble i 1860 revet for å gi plass til dagens empirekirke. (Jærmuseet JAEHS018.077)

Høle som kirkested er kjent fra slutten av 1200-tallet, men kan godt være eldre. I 1950 ble det funnet en steinhelle med innhugd kors på kirkegården. Den er vanskelig å datere, men trolig stammer den fra tidlig kristen tid. Ut på 1300-tallet ble Høle anneks under Strand prestegjeld, med felles prest. Men i 1864 ble Høle og Forsand skilt ut som Høgsfjord prestegjeld, med Høle som hovedkirkested. Forsand, som hadde fått egen kirke i 1854, var da blitt eget sogn, og ble nå anneks under Høle (JB 1964 s 113). I 1988 ble Forsand igjen del av Strand prestegjeld. Samtidig opphørte Høgsfjord prestegjeld,

nytt navn ble Riska prestegjeld som omfattet sognene Høle og Riska.

Etter formannskapslovene i 1837 skulle Strand prestegjeld med Strand hovedsogn og Høle anneks være én kommune. En del av gårdene som tidligere hørte til Høle skipreide, fulgte ikke med. Noen gikk inn i Gjesdal, og flere av gårdene i Søre dalen i Høylands fjellbygd gikk inn i det nye Høyland herred. Hit kom også Kjosavika, som en tid vekslet med tilhørighet til Høle eller Høyland kirke.

Alt i 1842 ble Høle og Forsand skilt fra Strand som eget herred, selv om Strand besto som ett prestegjeld til 1864. Forsand ble skilt fra Høle som eget herred i 1870, men hadde felles prest, lensmann og lege med Høle helt fram til storkommunen Sandnes ble opprettet i 1965.

I den nye Høle kommune fra 1842 ble kommunestyremøtene holdt på ulike steder, til en i 1866 fikk fast møteplass i det nye skolehuset på Høle (revet). Fra en gang tidlig på 1900-tallet ble kommunestyremøtene lagt til Solavang, lokalt kalt Banken. Her var også de kommunale kontorene.

Høle og Forsand forliksdistrikt, som ble skilt ut i 1848, hadde fast møteplass i kyrkjestova på Høle (JB 1964 s.21).

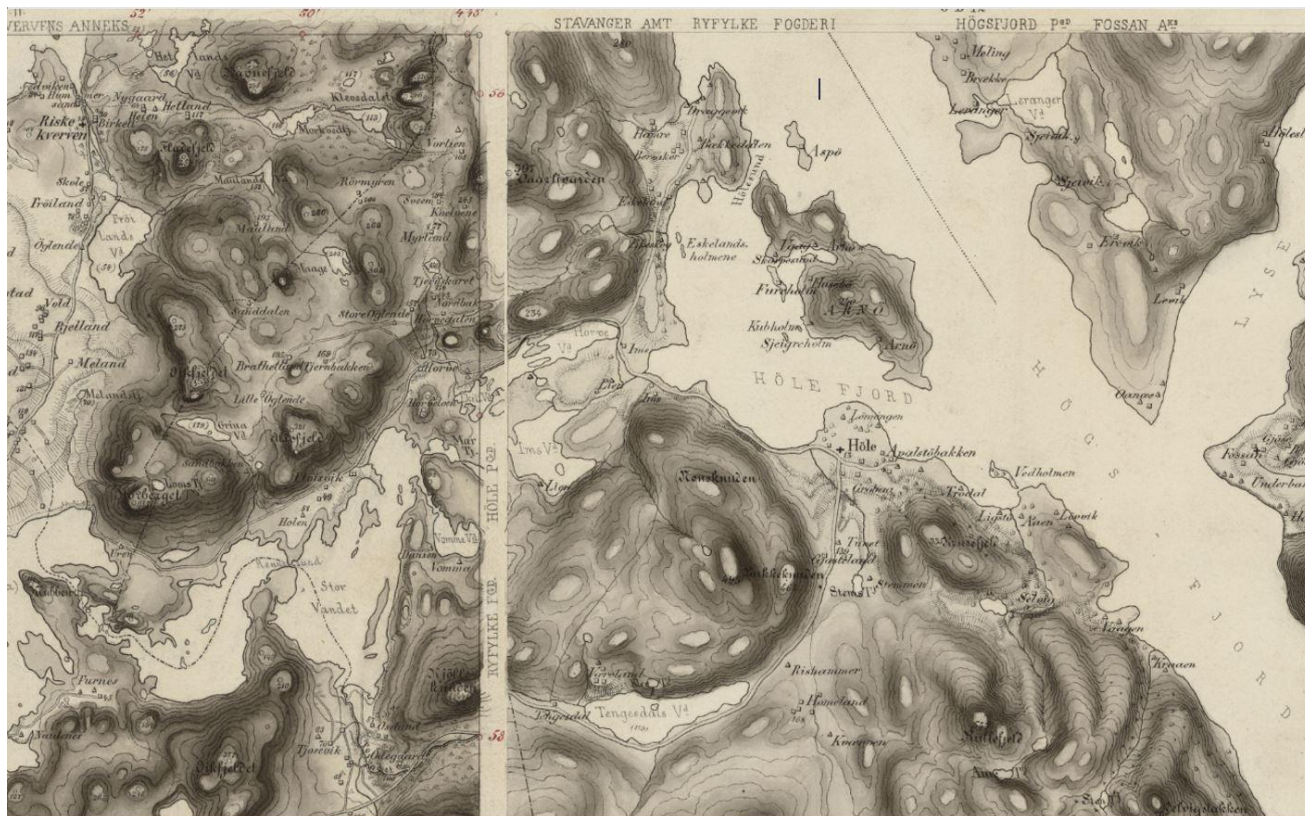
Høle tinglag ble vedtatt i 1841 med møtested på Idse fram til 1860. Amtet ville flytte det til Stavanger, men i 1876 ble Høle tingsted for Høle og Forsand tinglag. Til tingstove ble Rasmus Oanes hus på Apalstø benyttet.

Eldre postkort av sentrum i Høle. Høle kirke i front, Høletorget bak. Det store hvite huset med ark er Solvang, i lange perioder bank og herredsstyrets lokaler. Den gamle veien opp til Gjesteland, Høles første opparbeidede kjerrevei, vises i bakgrunnen. Den ble trolig bygd 1847. (Bildekilde I. Tjelta 1996.)

Gårdene

Bydelen Høle består av 21 matrikkelgårder. De er Selvik gnr. 71, Høle gnr. 72, Gjesteland gnr. 73, Hommeland gnr. 74, Veraland gnr. 78, Tengesdal gnr. 79, Osaland gnr. 80, Fløysvik gnr. 81, Auglend Litle gnr. 82, Brathetland gnr. 83, Auglend Store gnr. 84, Horve gnr. 85, Ims gnr. 86, Eskeland gnr. 87, Bersagel gnr. 88, Hamre gnr. 89, Aspøy gnr. 90, Ådnøy Store gnr. 91, Husebø gnr. 92, Furuholmen gnr. 93 og Ådnøy Lille gnr. 94.

Sammensatt rektangelkart fra 1886 og 1887. (<https://kartverket.no/kart/historiske-kart>)

Gamle Høle kommune besto av 27 matrikkelgårder. Ved kommunesammenslutningen i 1965 ble Mork, Rage og Oltesvik, ført over til Gjesdal kommune. Seldal, Røykli og Nordland er lagt til bydelen Sviland.

Matrikkelgårdene med strandlinje til Høgsfjorden er også de største, fra sør er det Selvik, Høle, Ims, Eskeland, Bersagel og så vidt Hamre. Dertil kommer gårdene på øygruppa utenfor Hølen – Aspøy, Store og Litle Ådnøy, Husebø og Furuholmen, som alle har egne matrikelnumre, selv om de er små.

I daldraget inn fra Ims ligger *Øvrebygda*: På flatene langs Imsvassdragets nordside Horve og Fløysvik, og på et nivå over – Brathetland, Store Auglænd og Litle Auglænd, heigarder med utmark som grenser til Riska.

På sørsida av Imsvassdraget ligger Osaland, gården deler en vik av Storvatnet med gården Kjosavik i Høyland.

Gjesteland er også en av de større gårdene. Den ligger på en landskapsterrasse for seg selv over og sør for Høle. Videre sørover utgjør Hommeland en grenn for seg. Ved Tengesdal begynner Noredalen gjennom Sviland. Veraland er en heigård som ligger på en terrasse over Tengesdalvatnet.

Gjennomgående er gårdene i Høle mye oppdelt og bruka er jevnt over små. Basis for levebrødet var jordbruk i kombinasjon med fiske og handverk. Markedet i Stavanger var en viktig forutsetning for salg av jordbruksprodukter, fisk og mange produkter fra andre attåt næringer. Husdyra, ku og sau, var den viktigste delen av gårdsdrifta. Som del i arbeidet med å bygge opp krøtterbruket i Rogaland ble det fra 1861 holdt fesjå – det første var på Skeiane i Høyland. Det første i Høgsfjord ble holdt på Forsand i 1872. I 1877 var Høle med Rasmus Oanes på Apalstø vertskap.

Fegate på Gjesteland anlagt etter jordskifte og gardsdeling ca. 1870. Heimahuset er eldre, men flyttet og satt opp her som følge av skiftet 1870.

På 1870-80-tallet var det krøtterholdet som gav overskudd, ved salg av smør, ost og surmelksprodukter. Det viktigste markedet var Stavanger. Etter hvert som det etablerte seg handelsmenn i nærområdene, ble avsetningsmulighetene utvidet. Melk var det viktigste produktet som Høgsfjord kunne bygge seg ut med i et handelsjordbruk, og det var først etter at daglig fersk melktransport med egen rutebåt til Stavanger ble etablert i 1922, at handelsjordbruket for alvor slo gjennom. Det ble først levert til meierier i Stavanger. Etter hvert som rutebilene overtok delte hølébøndene seg i om de leverte melk til Høyland meieri i Sandnes eller Frue Meieri i Stavanger.

Korn var det underskudd på. Åkerbruket i Høle sto lavere enn gjennomsnittet i Ryfylke og Rogaland. Etter hvert fikk hagebruket innpass i kombinasjonsbrukene. Da gjaldt det først og fremst frukt og bær, grønnsakdyrking var det mindre av, men det ble etablert noen veksthus på 1950-tallet.

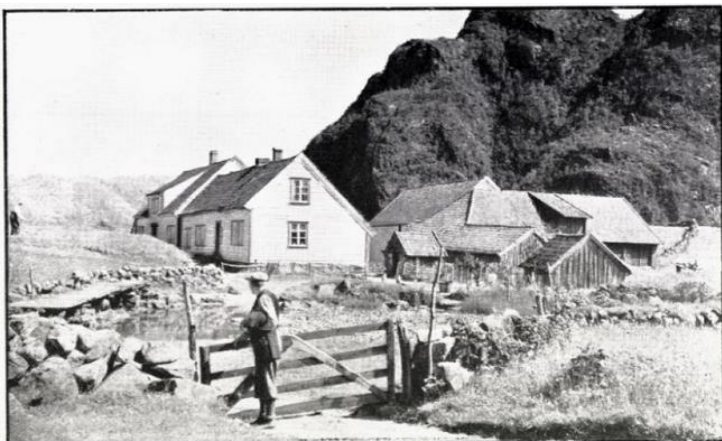
Utskiftingene i 1860–1870-årene

Utskiftingene i jordbruket på 1800-tallet danner i stor grad basis for dagens gårdslandskap. Utskiftingene i Høle ble stort sett foretatt i 1860-70-årene. Midt på 1880-tallet ble Høle regnet blant de kommunene som hadde kommet langt med jordskiftet. Innmark og tun ble skiftet først. Skifte av utmark skjedde som regel senere, for flere gårder langt inn på 1900-tallet. På Selvik er utmarka fortsatt ikke skiftet. Utskiftingene førte til store endringer med nye tun og hustyper, eiendomsgrenser og adkomstveier. Men noen spor ble likevel tilbake. Noen hus ble stående i fellestunet, geiler mot utmarka og andre deler av veisystemet kunne bli bevart, og ligger der i dag som en underliggende fysisk og historisk struktur.

Med skiftet fulgte gjerne en modernisering av byggeskikken. Heimahuset fikk høyere kjeller, gjerne med vaskekjeller, og huset en mer kvadratisk form, ofte betegnet «Sandneskassa». Driftsbygningen kom et skritt nærmere enhetsløa, med alt under ett tak. Mange av de fine steingardene som i dag preger gårdslandskapet er et resultat av nye grenser etter jordskiftet. Utskiftingene var forutsetningen for, og en del av de store endringene, som jordbruket gjennomgikk i siste del av 1800-tallet.

Men utskiftningene var del av en modernisering som kostet. Den var en stor økonomisk påkjenning for mange, og kunne føre til salg og flytting fra gården, eller salg av ressurser på bruket – båter og deler av hus, eller som lakselva på Ims. De økonomiske problemene for bøndene i Høle ble forsterket av at utskiftingsperioden her falt sammen med tilbakegangen i vårsildfiske fra tidlig 1870-tall.

Før jordskiftet var det gamle gårdstunet på Høle, med over 40 hus samlet, det største klyngetunet (eller «grendetunet») i kommunen. Innhus og uthus skal stort sett ha vært organisert på hver side av en vei gjennom tunet. Husene sto tett, noen med felles vegg. Der er ikke registrert hus fra før skiftet her, men i veistrukturen, i noe av den etterfølgende bebyggelsens plassering i krysset og beliggenhet i landskapet, er det likevel godt synlig hvor det gamle senteret på Høle var. Historien understøttes også av navnet Høletorget. På Bersagel, Eskeland og Selvik er det tidligere fellestunet markert med gamle heimahus, som også er fine representanter for typisk byggeskikk før skiftet. Noe som understreker det eldre alderssjiktet ytterligere.

Selvig.

Fot. G. Wareberg

Selvik i Turistforeningens årbok fra 1934. I dag står kun det bakerste av de to heimahusene i bildet til venstre.

Heimahuset på bruk 2 på Eskeland. Et empirehus med midtgagnsplan som ble stående på den gamle plassen i klyngetunet etter jordskiftet på 1870-tallet.

Minner etter utmarksbruk

Bersagel

Lauvik, hus for flere funksjoner – sauehus og smie

Kvernhus med sløke og kvernkall. Restaurert 2014.

I 1668 var det bare tre gårder i Høle skipreide som brukte støl, i 1723 var tallet vokst til 20. Av Høles 27 gårder var det i 1870-årene syv som drev med stølsdrift. I dag er stølsbruket mest kjent etter navn i utmarka. Noen er tatt med i registeret. Trolig er det fortsatt spor etter hus og innhegninger, men det er ikke undersøkt. Det er bare i Høle bydel vi har såpass konkrete opplysninger om denne typen utmarksbruk.

Sommerhus eller «gjeråhus» er en egen type uthus i den heimre utmarka. De ligger gjerne i skillet mellom innmark og utmark. De er som oftest små steinhus, gjerne bygd inni steingarden i skillet slik at gjerdet utgjør den ene veggen. Gavlsneia og taket er som oftest av treverk, kanskje også en vegg. Bruken kunne variere etter behov og sesong mellom sommerfjøs for kyrne, sauehus eller utløe. På Lauvik er det hus med slik beliggenhet som har vært brukt som smie. Et viktig formål med sommerfjøsene var å ta vare på gjødsel, og bøndene ble oppfordret av jordbruksreformatorene til å bygge dem. Innen dagens Sandnes var det særlig i Høle skikken ble utbredt og det speiles fortsatt i registreringsmaterialet. Av 7 registrerte står i dag 5.

Kvern- og tørkehus hørte med til hver gård. På de større gårdene lå de gjerne samlet ved en felles kvernbekk der vannføringen var best. Til bekken hørte det stem. Tørkehusene skal være nyere, før ble det tørket i grua hjemme. Kvernhusene er i treverk, ofte lafta, tørkehusene bygd i stein på grunn av brannfaren. Etter hvert ble vannkraften ved kvern- og tørkehusene også brukt til å drive treskeinnretninger og det ble bygd egne hjulhus. I Sandnes er det først og fremst i Riska og Høle det er registrert spor etter bekkverkner og tørkehus. I Høle gjaldt bruken mest maling for gårdens eget behov, ikke for salg som ofte var tilfelle i Riska. Innen dagens Sandnes var det i Høle bruken av bekkverkner holdt lengst stand – til opp mot 1930. Men under 2. verdenskrig fikk de gamle bekkverknerne en renessanse de fleste steder. Det er registrert 9 kvern- og tørkehus i Høle, hvorav 1 er revet. Det er også i Høle vi finner flest intakte, det skyldes i dag at flere er restaurert og gjenoppbygd.

Fiske

Det røde taket røper et stort notlagsnaust i gråstein – «Eren» på Høleneset, bygd sist på 1800-tallet. Notbruket tok slutt ut på 1930-tallet. Siden har det vært fritidshus.

Høgsfjorden og Lysefjorden er fra gammelt regnet for gode fiskefjorder, både for brislingfiske og sildefiske. Men bare få har hatt fiske som eneste næring. Fiske var integrert i gårdsbruket, som mat, gjødsel og tilgang på penger.

Det var vanlig at hver av bøndene i bygdelag med tilgang til sjøen, hadde part i et notlag, gjerne basert på en navnegård og med innsats og utbytte i forhold til den enkeltes part av gården. Denne formen for fiskesamvirke nært knyttet til gårdene har lange tradisjoner. Det kunne bli bygd egne notlagsnaust, og i dag er disse litt større naustene et minne om denne – i sin tid svært viktige institusjonen. Det er registrert notlagsnaust på Høleneset.

Fisket, særlig brislingfiske, gav også grunnlag for industri. I et knapt 10-år, fra 1923 til 1933, var det tre hermetikkfabrikker i virksomhet i Høle i sesongen, to på Høle og en på Ims. Drifta var vekslende og ingen av bygningene står i dag.

Fra Høle.

Fot. Bj. Gullichsen

Fiskermiljø ved det gamle nauststedet Hølesjøen. Fra Turistforeningens årbok om Høle i 1934. Slike tørkestativ for nøter og garn var før en vanlig del av naustmiljøet.

Husmannsplasser og småbruk

Vågen på Ådnøy har bakgrunn som husmannsplass. Etter tradisjonen skal det være ca. 200 år gammelt. Også uthuset i naturstein skal være gammelt. Ved et salg av eiendommen i 1941 hørte det 5 mål frukthage til. Kjelleren under heimahuset hadde ildsted der det bl.a. ble kokt solbærsaft for salg.

Husmenn er kjent i manntall fra Høle fra 1600-årene. Husmannsplassene var særlig knyttet til gårdene ved fjorden. Fra slutten av 1600-tallet skal det ha vært et visst tilsig av husmenn fra innlandsbygder til Høle, fra Setesdal, Sirdal og Dalene. Fiske lokket med muligheter for arbeid, men området kunne også by på gruvedrift innover Høgsfjorden. I 1801 var det 57 gårdsbruk, 20 husmannsbruk og en jordløs smed (på lms) i det som før kommunesammenslåingen i 1965 var Høle herred (JB 1964.). Det kom en sterk økning i husmannsplasser utover 1800-tallet. Man regner at antallet plasser var på sitt høyeste rundt 1860. I 1875 var 70 hushold knyttet til husmannsbruk, av 180 hushold totalt, men da var ordningen alt på retur. Byveksten med arbeidstilbud i industri og andre næringer og utvandringen til Amerika gav andre muligheter.

Tobias Snikkars hus ved Apalstø, bygd før 1868. Det er en såkalt strandsitterstue, en husmannsplass uten jord, under handelsstedet Apalstø. Stedet representerer også den gryende handverkerstanden i et voksende, differensiert næringsliv ved

Størst konsentrasjon av husmenn var det i området som dekker nabogårdene Høle og Selvik, med ca. 25 plasser. Men sammenlignet med antall gårdsbruk var innslaget av husmenn størst på Horve og Store Auglænd, der hver av gårdene hadde 7 husmenn.

De fleste husmenn i Høle var husmann med jord. Men ofte var det liten forskjell i størrelse på plasser og selveierbruk. Med jordlova av 1928 ble de siste husmannsplassene i Høle solgt og endret status til selveiende småbruk.

Ikke alle plasser utviklet seg til småbruk. Jordene som husmannen hadde dyrket opp kunne bli lagt inn under gården igjen, eller plassen kunne bli forlatt. Det siste gjelder gjerne de mest marginale, og de som ikke lå ved sjøen. I utmarka i Høle er det registrert *flere tufter etter forlatte plasser*. En hel grend i Fløysvikbakken ovenfor Fløysvik. I registeret er det ca. 30 kulturminner som man mener direkte kan knyttes til husmannstida. Tilsvarende tall for yrkesgruppen bonde er 194 og fisker 36. Men mange av småbrukene i registeret har bakgrunn som husmannsplasser. Selv om bebyggelsen som regel er endret eller fornyet, har flere av miljøene bevart elementer som er med å fortelle historien til stedet.

Det ble også skilt ut nye småbruk ved gardsdeling utover i 1900-tallet. 1900-tallets «bureisingsbruk» er særlig kjent fra Fløysvik, der tallet på gårdsbruk ble doblet i 1920-30-årene ved nye bureisingsbruk.

Presset på jordarealene i Høle avtok utover i andre halvdel av 1800-tallet. Utvandringen til Amerika, og industrialiseringen i Stavanger og Sandnes gav nye muligheter til livsutkomme og trakk folk til seg. Det var også fra midten av 1800-tallet en del utflytting av bønder fra Høle og Høgsfjord til bylandet ved Stavanger. Dette såkalte «landnåmet» av bylandet ble forsterket etter et økonomisk krakk i 1880-årene da landeiendommer til tidligere velstående byborgere kom på salg. Det samme bylandet er også kjent for sesongvis arbeidsinnvandring fra Høle og Høgsfjord – bygdeungdom som kom hit for å ta arbeid i onnene.

Fiskerbondens gårdstun og kulturlandskap etter jordskiftet i Høle setter fortsatt preg på dagens gårdslandskap. Her er mange komplette tun med både innhus og uthus bevart. Tross et tap på 30 % for gårdsbebyggelsen er Høle fortsatt den bydelen som gir det det bredeste bildet av tradisjonell eldre gårdsbebyggelse med et spekter av ulike hustyper bygd for ulike formål. Småbrukskarakter, mindre ekspansivt jordbruk og nytt liv som feriesteder har nok hatt en konserverende effekt på flere miljøer. Men det er et sårbart bilde. Tapsandelen er det halve for sjøbrukets hus.

Kvelvane er en liten heigard høyt opp mot Vårlivarden. Den skal være tatt opp som husmannsplass under Store Auklænd bruk 1 rundt 1850. I matrikkelen for 1906 er eiendommen skilt ut som Nygård.

Turisme og fritidsbebyggelse

Ryfylkes æra som turistmål henger sammen med utviklingen av rutebåttrafikken. Da de første dampskipene pløyde Høgsfjorden på 1850-tallet var det som innleide turistbåter om søndagene. Spektakulære Lysefjorden var tidlig et turistmål for utenlandske og norske turister. Den franske forfatteren Victor Hugo har dramatiske beskrivelser herfra. Stavanger Turistforening ble dannet i 1887, bl.a. for å fremme trafikken på fjordene. Tur til Lysefjorden inngikk i programmet til den store turistutstillingen i Stavanger i 1890. Men sist på 1800-tallet hadde den voksende bybefolkning i Stavanger og Sandnes også fått øynene opp for det vakre fjordlandskapet i Høle til rekreasjonsformål. Et vakkert og variert landskap med lang kyst lå til grunn, men utbyggingen av rutebåttrafikken fra 1870-tallet var en forutsetning.

Haugstuen bygd 1897–99.

Funkishytte ved Hølen.

Jærhushytte i lia opp for den gamle veien mellom Apalstø og Selvik ved Trodal.

Ved århundreskiftet var det alt en godt etablert skikk at byfolk ferierte på landet ved å leie seg rom på gårdene, gjerne i heimahuset, mens gårdens folk flyttet ut i eldhuset. Skikken med byfolk inn på tunene holdt seg fra 1880-tallet til 1930-tallet. I tillegg til vakker kyst og landlige omgivelser, var det også tradisjonell laksetursime som lokket. På Ims ble det store, gamle heimahuset til bruk 6 leid ut til utenlandske laksefiskere.

Eiendommen Paradis på Ims, med den såkalte Haugstuen, skal være det første landstedet som ble bygd i Høle, i 1897-98. Byggherre var hermetikkfabrikkeier og trelasthandler Christian Hauge Thiis fra Stavanger. Familien hadde da noen år først leid heimahuset på bruket de senere fikk kjøpe tomt av. Landstedet er godt bevart med tilbakeført villa i sveitserstil og flott hage.

Den første sommerhytta på gården Bersagel ligger i utkanten av innmarka, ikke langt fra tunet. Bygd av Stavangermannen H. Abel-Lunde mellom 1905-10, i en blanding av sveitser- og jugendstil.

Sommergjestene var velkomne. I hytter eller inne på tunet gav de kominasjonsbrukene nok et bein å stå på.

De første feriegjestene og den tidlige fritidsbebyggelsen hørte, som Haugstuen, til det kondisjonerte sjiktet av byborgere. Men utover 1900-tallet kom vanlig folk med – som følge av den alminnelige velstandsutviklingen og ikke minst arbeiderbevegelsens kamp for *lovfestet rett til ferie*. Her sto fagforeningene sentralt. Trinn for trinn ble ferieretten styrket og flere og flere grupper kom med, men først med Arbeidervernloven i 1936 fikk arbeidstakere lovfestet rett til 9 dagers ferie med lønn. Ferieloven av 1947 ga industriarbeidere og store funksjonærgrupper rett til 3 uker.

Feriehjemmene

Til venstre: Montasje av Stavanger Brankorps' feriehjem på postkort (udatert foto Stavanger byarkiv, BySt010_0386). Til høyre: den første hytta til Øglænds feriehjem var en relativt liten hytte på halvannen etasje, med bart tømmer, tydelig inspirert av dragestilen med utsveifede laftehoder oppe og nede i kryssene. Hytta ble revet i 2012 (foto 1957) Jærmuseet, JÆØFV011.15)

Feriehjemmene er tett sammenvevd med kampen for ferie. Også her var det arbeiderorganisasjonene som gikk foran, men andre organisasjoner fulgte etter. Formålet var å tilføre vanlige folk nye livskvaliteter gjennom å lette tilgangen til friluftsliv og rekreasjon. I Høle er det registrert tre eksempler på feriehjem knyttet til arbeidslivet, alle etablert i mellomkrigstid. De var i aktiv bruk i flere 10-år etter 2. verdenskrig, men er fra 1990-tallet under avvikling, ved utskilling av enkelteiendommer.

Det første feriehjemmet i Høle skiller seg ut ved at det her var firmaet Jonas Øglænd AS som sto for anskaffelsen til sine ansatte. Litt utenfor Dreggjavika kjøpte firmaet i 1918 en stor tomt med strandlinje, brygge og naust. Etter hvert kom det fem hytter her, noen bygd etter krigen. Firmaet hadde også feriehjem på en rekke feriedestinasjoner rundt om i landet. I 1968 ble Øglænds feriehjem skjenket bedriftens ansatte som stiftelse. Hyttene på Bersagel er nå solgt private, den eldste hytta er revet.

Stavanger Brannkorps Feriehjemforening fikk i 1927 skilt ut en eiendom med strandtomt like ved dampskipskaia og nær Øglænds feriehjem. Her ble det ført opp fem små hytter, hvorav fire i dag ser ut til å være de opprinnelige. De ligger gruppert rundt et fellesareal med naust og molo/brygge. Hyttene er i dag skilt ut som private eiendommer.

Bakersvennenes feriested, det opprinnelige heimahuset til venstre. Det ble forlenget og forhøyet til et tilnærmet klassisistisk midtgangshus.

Bakersvennens feriehjem på Lauvik ble til ved at Bakarlauget i Stavanger i 1920 kjøpte en tidligere husmannsplass under Selvik. De tok i bruk plassens hus, bygde om og satt i tillegg opp to andre hus, slik at 11 familier kunne være her samtidig. De bygde dypvannskai, som også ble til nytte for andre reisende. Helheten i anlegget, samt tilgangen for allmenheten, er i dag tatt vare på som gjestgiverstedet «Bakernes paradys» under Kronengruppen.

De bevarte feriehjemmene i Høle har mye allmenn historie knyttet til seg. De har symbolverdi og kunnskapsverdi, særlig med vekt på sosialhistorie.

Husmannsplasser og småbruk, særlig de med strandsoner var populære, for organisasjoner og andre, og trolig har mange slike småbruk kunnet få et nytt og forlenget liv som sommereidendom. Utover i 1920-30-årene ble det bygd en del hytter, nå også av det enklere slaget. Men den store hytteboomen kom først i tidlig etterkrigstid. Mye var for Stavangerfolk, men også for folk fra Sandnes. Størparten av hyttene ligger ved Høgsfjord. På Bersagel er det flere ganske tette miljøer med landsteder og hytter, men de ligger også mer spredt blant gårdsbebyggelsen, som på Ims. Og i noen områder av Lutsi–Imsvassdraget. Det er kun en liten del av fritidsbebyggelsen før siste krig som er med i registeret.

På Ims var det en tid på 1930-tallet et kristelig hvilehjem, Solvåg pensjonat/Ims gjestgiveri. Det ble drevet i et tidligere heimahus på gård, som var skilt ut som egen eiendom noen år før. Her var lakseturisme i Imsa opprinnelig en del av attraksjonen og grunnlaget. Etter en tid som sommerhus til utleie brant det i 1939, men virksomheten har fortsatt i nytt hus. I 1950 står AS Lilleborg som eier. I dag (2013) er det feriehjem for Engelsvoll psykiatriske senter.

Sjøhuset på Apalstø ble bygd om til pensjonat etter 1900. Det var også pensjonat i det tidligere «herredshuset» i Høletorget, en tid etter 1900.

Fritidsbebyggelsen fulgte tidas arkitekturstiler, men det er også en tydelig trend å følge lokal byggeskikk. «Jærhusstilen» dukker opp i mellomkrigstida, og ble særlig populær som hytte. Det er noen eksempler i Høle, bl.a. et anlegg med karakter av landsted på Ims. På Selvik står et sommerhus i klassisistisk «ryfylkestil». Disse inngår i en variant av mellomkrigstidas klassisisme som har klare lokale forbilder. Del av samme bilde er sommergjestens bruk av stein, som innhegning og ved bygging av steinnaust. Nodhagen på Eskeland har eksempel på det siste.

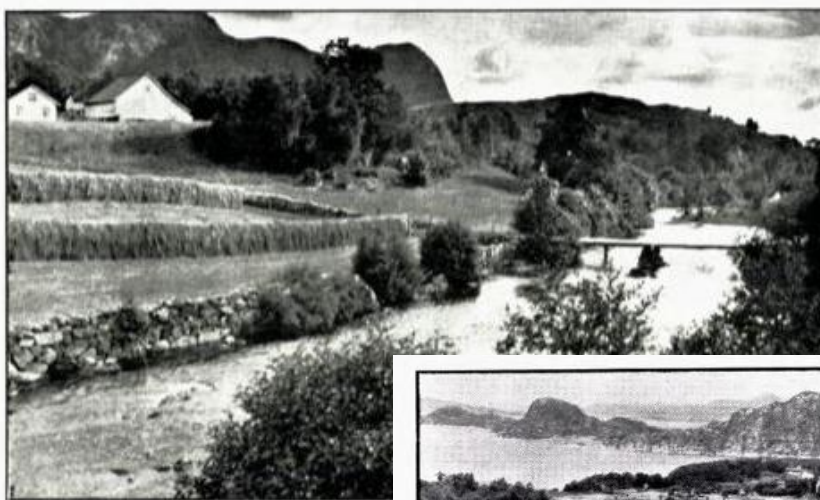
Eiendommen «Gårdstunet» er et landsted med fritidsbolig i jærhusstil. Det ble skilt ut i 1928 og trolig bebygd på den tida. Det er et klassisistisk midtgangshus formet som om det har to skuter for endeveggene. Til landstedet hører stor hage og tilnasset uthus

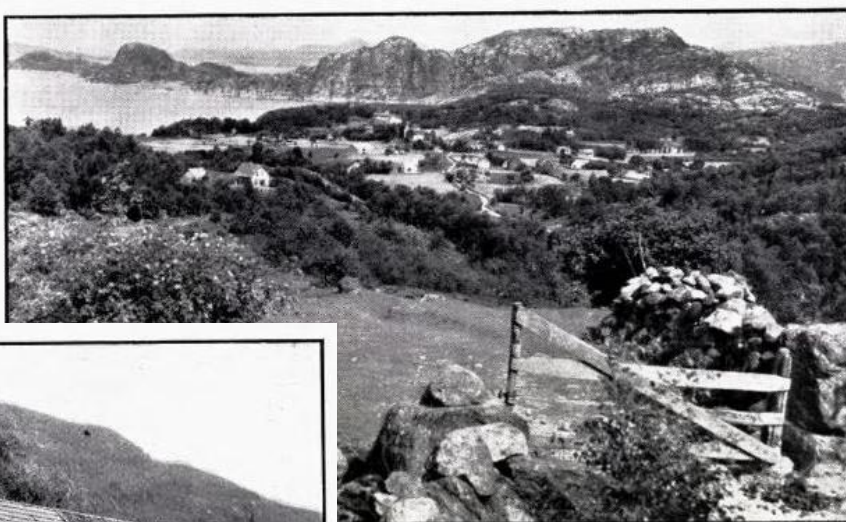
Åbråtet, Selvik.. Sommerhus i klassisistisk ryfylkestil, bygd i første del av 1900-tallet for en sjøkaptein fra Stavanger. Utgangspunktet var et tilflyttet gammelt

«Innenfor Jæren og sønnenom fjordene»

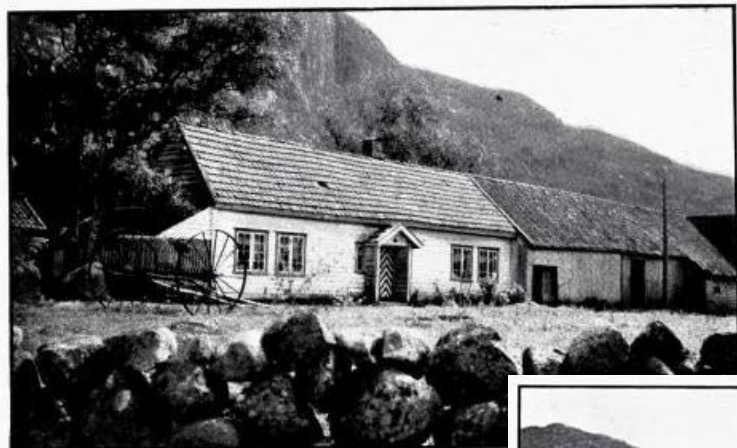
Stavanger Turistforenings årbok for 1934 er viet «... landsdelen innenfor Jæren og sønnenom fjordene», det vil si Gjesdal, Høle og Riska, med utsnitt av Time, Høyland og Forsand. Her gis en begeistret, kulturgeografisk innføring i geologi, landskap, historie, navn og næringsliv. Beskrevet av Olav Engen (mfl.) med lyrisk ordvalg og stemningsfulle fotografier av naturlandskap, kulturlandskap og bebyggelse. Sansen for det lokale særpreg i landskap, historie og byggeskikk vises i tekst og foto. Om båtturismen og dampskipsferdselen sto sentralt i foreningens første tid, har foreningen nå også tatt veiene fatt, som beskrives inngående med sine opplevelser. «Hovedlinjene gjennom fjellbygdene er meget gode bilveier». Det konstateres at bilene nå har tatt mye av trafikken på sørsiden av fjorden. Men ingenting kan «... erstatte eller skape stemningen fra en sommerdags ferd innover den vakre fjord og de skogkranste idyller».

Imselva. Fot. G. Wareberg

Høle. Fot. G. Wareberg

Auglend. Fot. Otto Floor

Kornskur, Vatne.

Fot. Otto Floor

Boligbebyggelse

Med et differensiert næringsliv utover i 1900-tallet kom også frittstående boligbebyggelse. Det er ingen komprimerte miljøer, men som vanlig følger denne bebyggelsen gjerne veiene. Det er eksempler i alle bygdelag, men en viss konsentrasjon på Høle og Bersagel. Det kan være vanskelig å skille ren «boligbebyggelse» fra småbruk og fritidsbosetting.

Sofia Tengesdal på Ims lagde bygningstegningene til sitt eget hus på Ims og flere hus i nabolaget. Til venstre: hennes eget hus fra 1922, bygd på en utskilt boligeiendom ved gården. Villaen til høyre tegnet hun for møbelsnekker Erling Fløysvik. Den ble bygd i 1933 på Fløysvik. Formspråket er tidas kombinasjon av jugendstil og nybarokk, og begge hus har stilpreget godt bevart. Det er sjelden opplysninger om hvem som tegnet og oppførte husene overlever «manns minne». Men her er i tillegg navnet til en markant kvinneskikkelse i lokalmiljøet knyttet til huset. Fortellingen om huset handler også om kvinners historie – lokalt, men av allmenn interesse.

To usedvanlig godt bevarte sveitervillaer langs Floen på Høle. Bygd rundt 1920, trolig som «boligbruk», med litt jordvei og selvforsyningsdrift til.

Dette huset ved kneika opp til Eskeland bygde tømmermann og snekker Thomas Vaarlid for seg selv i 1925. Han kom av den kjente tømmermannsslekta Vårli som har bygd flere hus i Høle.

Andre næringer

Kiselguren

Uttak av kiselgur i den første driftsperioden krevde mye manuell arbeid. Guren ble spadd opp fra bunnen av tørrlagte vann. Sundatjødna 1920, foto Tobias Horve. Bildelkilde Sandnes H.L.

Stavanger Kieselguhr fotografert 1937. I de nye anleggene ved Fløysvik var drifta mer mekanisert og guren tatt opp med mudderprammer og grabb. (Foto av Hans Henriksen. Stavanger

Ruinen etter siste stadium kiselgurproduksjonen ved Forenessunda, Fløysvik.

Det mest kjente og største industriforetaket i Høle gjelder kiselgurindustrien på Ims og Frøyland. Det var drift i ulike perioder, på forskjellige steder og under ulike eiere fram til 1953. Kiselgur er en porøs jordart som ligner på leire og dannes ved at skallene på kiselalger og annet kiselholdig materiale avleires som sediment. Kiselgur var en sjelden råvare i Europa (Wikipedia).

Virksomheten med å ta ut kiselgur på Ims startet trolig i 1888 under firmaet Norsk Kieselguhr. I 1893 ble rettighetene overdratt Stavanger Kieselguhr Co. Guren ble tatt opp ved Liavatnet. Stavanger Kieselguhr bygde på 1890-tallet opp et stort anlegg for å ta opp, tørke, frakte og bearbeide råvaren. Guren ble bearbeidet på Ims hvor det ble det bygd mange hus, bl.a. brygge med sjøhus.

Kiselguren på Ims var i sin tid det største industriforetaket i gamle Høle kommune, men det var sesongarbeid. Under første verdenskrig ble drifta redusert på grunn av vansker med eksport. Stavanger Kieselguhr drev til 1920. I 1933 ble hus og eiendeler solgt på auksjon. Parsellene som grunneiere i 1896 hadde solgt til «guren» ble nå kjøpt tilbake.

I 1936 kom virksomheten i gang igjen på Fløysvik i Forenesvatnet, først nord i vannet, etter noen år, lenger sør ved Forenessunda, i grense mot Høyland. Her sto en ny fabrikk ferdig rett før krigen.

Da kiselgur er en ingrediens i dynamittproduksjon, tok tyskerne over drifta, som ble et ledd i okkupasjonsmaktens våpenindustri. Etter krigen fortsatte vanlig virksomhet fram til 1953, med periodevis kanskje 30-40 mann i arbeid. I dag er det ingen stående hus etter gurvirkosighetene, men mange andre spor – som omfatter gråsteinsmurt kanal, fundamenter for taubane, steinfillinger i vannet og brygge på Ims. På Fløysvik er det høye ruiner etter produksjonslokaler.

Bergverk

Masseuttak av Høgsfjords naturressurser er også kjent fra eldre historie. Det har vært flere forsøk på bergverksdrift i Høle og ved Høgsfjord, men de fikk kort varighet. En av de eldste og mest kjente er «Enigheds Kobberværk» i ytre Lysfjorden, som drev en 8-10 år fra 1767. Med virksomhetene kom det tyske bergverksfolk som slo seg til i høgsfjordområdet. Husmannsplassen på Veholmen skal være tatt opp av en tysker som kom fra dette verket.

I 1869 ble det gitt rett til bergverksdrift på Mork og Oltesvik, i hovedsak basert på kopper. En tid etter 1890 mot 1900 var det i perioder gruvedrift etter jernmalm på Heiaknuten i Verelandsutmarka i Høle. Med utskipping fra brygge på Høle. Engelske gruvefolk sto for drifta.

I Høle var det også utskipping av fra marmor- og klebersteinsbruddene på Nordland, som var i drift rundt 1900 og i 1930-årene

Og det har vært flere runder med skjerping (å lete etter mineraler), ofte av utenlandske bergverksfolk. Noen få spor er fanget opp av registreringene. En gruppe engelskmenn lette etter mineraler i bergene rett før 1900. De hadde et steinhus i utmarka sør for Vommavatnet på lms som de oppbevarte dynamitt i. Det ble i 1984 registrert rester av en mur ved en bergvegg som kunne være denne, men det er usikkert. Under siste krig gjorde tyskerne to innslag i Husalifjellet for å finne jern, men det viste seg ikke drivverdig.

Det var ikke bare tømmer Nederlenderne kom til Norge for å hente. Det ble hentet mye vanlig gråstein fra Høgsfjord til diker og demninger i Nederland. Nederlandske skip på Høgsfjorden var vanlig til ut i 1800-årene. To steder der nederlenderne etter tradisjonen tok ut stein ligger inn mot Hølen, Stokkurda på Lille Ådnøy og Urnes på Eskeland. I tillegg er nederlenderne knyttet til Ramsviga som har blitt kalt Hollendervika, men der referer tradisjonen seg til en hendelse under Napoleonskrigene, da et Nederlandsk skip måtte gjemme seg der for engelskmennene.

Det har også vært steinbrudd på Fløysvik. Bergura er i flere sammenhenger og perioder nevnt som mulig uttakssted for stein i Sandnes. Også for stein til steinhus i nyere tid i Sandnes. Men her ligger nok det meste på Hogstads grunn i Riska.

Småindustri – mindre verksteder og fabrikker.

Bersagel Trewarefabrikk, møbelsnekkerverksted fra 1824 *En eldre toflefabrikk som ble flyttet hit rundt 1950,*

Småbedrifter med fabrikk- og mer håndverksbaserte verkstedproduksjoner, som tillegg til gårdsbruk eller selvstendige, har det være mange av i Høle. Verkstedene lå spredt, som regel knyttet til gården der eieren hørte hjemme. Noen virksomheter overtok gamle driftsbygninger. Det kom særlig mange etableringer i første halvdel av 1900-tallet.

Langt tilbake har det vært folk i Høle som har spesialisert seg på handverksyrker – som del av kombinasjonsbruket, eller alene. Særlig vanlig var det at husmenn, med eller uten jord, har et håndverkeryrke. Ved en folketelling i 1801 opplyses det om en jordløs smed på lms. Folketellingen fra 1875 viser at flere oppgir selvstendig håndverksvirksomhet som yrke.

Virksomhet basert på trevirke og snekkerkyndighet har det vært mange av i Høle. I alle fall etter 1600-tallet var det til Lysefjorden man måtte for tømmer av betydning. Tømmeret ble fløtt fra Lysefjorden. Lauvskogen var mest utbredt i Høle. Salg av ved til Stavanger drev nesten hver gard langs fjorden med, men også foredling av trevirket til enkle husflidsprodukter var vanlig.

På 1800-tallet var det folk på Ådnøy og Bersagel som bygget båter for salg. I bakken ned mot Apalstø slo Tobias Torsen seg til som snekker rundt 1870. Han er snekker med egen bedrift og såkalt husmann uten jord ved folketellingene i 1875 og 1900.

Utover 1900-tallet kom det flere virksomheter basert på tre, tresko- og trebonnfabriker, klesklypefabrikker, snekker- og møbelverksteder både på Høle, Ims, Hammer, Bersagel og i Breivik.

En av de eldste forsøkene med fabrikkbasert produksjon i Høle gjelder Askelund Tændstikfabrik ved Hølesjøen. Fabrikken utnyttet vannkrafta i Høleåna, men prosjektet ble gitt opp etter få år på grunn av flere branner. Eieren skal deretter ha prøvd seg med såpeproduksjonen, før han dro tilbake til Stavanger. Men bolighuset for driftsbestyreren står fortsatt. Det ble solgt som fritidsbolig til en stavangerborger i 1905. Det hørte stor hage med frukttrær til. Huset skilte seg ut med kiselgur i veggene. Det var også et par andre forsøk med fyrstikkproduksjon på samme tid, men ingen ble varige.

Høle fikk sine første lokale kraftverk rundt 1915, noe som også fikk folk til å sette i gang næringsvirksomheter. Med strøm fra eget kraftverk ble det etablert en beinmølle på Ims på denne tida. Etter en vekslende begynnelse var huset i drift som beinmølla i mange år, trolig til 1950-tallet. Huset ble revet på 1960-tallet. Et snekkerverksted på Ims ble koblet rett på det lokale kraftverket i 1922.

På Apalstø hadde Rasmus Oanes på 1800-tallet drevet tradisjonell foredling av fisk i form av sildesalting. Fisket på 1900-tallet, særlig brislingfisket, gav grunnlag for moderne industrivirksomhet. I et knapt 10-år, fra 1923 til 1933, var det tre hermetikkfabrikker i Høle, to på Høle og en på Ims. Drifta var sesongvis og vekslende.

Et større industriprosjekt med lang varighet var shoddy- og vattfabrikken på Hommeland som også kom i gang i 1920-årene. På 1950-tallet var det stor aktivitet og på det meste 11 ansatte. Virksomheten fikk en brå stopp da fabrikken brant i 1971.

Noe av denne lokale småindustrien er sporbar i dagens kulturminnebestand, indirekte eller direkte. Registeret er neppe representativ, men mange hus i denne gruppen er også revet.

Handel

I eldre tid kan Høletorget ha fungert som en markeds plass. Navnet viser til at stedet kan ha hatt funksjon som bygdetorg, en samlingsplass for byttehandel, trolig av betydning utover det rent lokale. Høletorjå skal ha fungert slik, bl.a. mens det ble holdt ting på Floen (BHH 2015 s.244).

Apalstø i Høle er det første større landhandelsstedet i Høgsfjord. Det ble etablert av Rasmus Oanes rundt 1860. Han drev et mangslungent virke som bonde, fiskebåtreder og landhandler. På Apalstø hadde han fiskebruket sitt og drev med sildesalting. Han hadde også bakeri her med egen ansatt baker, trolig også det første i Høgsfjord.

Apalstø var lenge det største og viktigste handelsstedet for et vidt område i Høgsfjord. Men særlig fra 1890-tallet kom det flere landhandlere i Høle. Blant disse var sønnen til Rasmus Oanes, Albert Oanes, som da bygde nytt hus med handel i Høletorget. Her kom det senere pensjonat og bank. Høle kommunale Sparebank begynte sin virksomhet i 1913.

Litt før 1900 var det tre landhandlerier på Ims, alle lå nede ved bygdeveien. Det var drifta i kiselguren som gav mye av grunnlaget her. I tilknytting til handelen var det også en kort tid melkeoppkjøp til et lite ysteri for produksjon av smør og ost.

Tidlig på 1900-tallet kom det også handel på Bersagel. Høle Handelslag etablerte seg på Høle i 1912, i det første lokalet til Høle bedehus fra 1905. Det gamle huset ble erstattet med butikken som står der i dag i 1965.

Den tidlige handelen i Høle er godt representert, i bygningsmiljøer på Apalstø, Ims og Høletørjet.

Strøm til Høle

Planer om å utnytte vannfall i gamle Høle kommune strekker seg tilbake til 1890-årene. Stavanger kommune kjøpte i 1899 fallrettigheten i Oltesvikfossen, men utbyggingen var ikke ferdig før 1917. Den videre utbyggingen av Oltesvikvassdraget 1917-35 var grunnlaget for at Høle kommune kunne inngå avtale med Stavanger elektrisitetsverk om forsyning av strøm til Høle i 1940-årene. Arbeidet med å bygge ut nettet begynte under krigen. Nettet var utbygd og strømmen kunne slås på i 1947.

Men alt rundt 1915 var det satt i gang flere mindre kraftverk i Høle. Det største anlegget var Høle Elektrisitetsverk som 50 grunneiere på Høle og Gjesteland sto for. Med vannkraft fra Høleåna og kraftverk på Gjesteland fikk Hølegrenda elektrisk strøm i 1915/16. Det var i drift til den kommunale forsyningen overtok i 1947. På Ims og Fløysvik kom det to mindre gårdskraftverk på omtrent samme tid. Bygd av grunneierne for eget bruk og litt til. Det på Ims nyttet Eikelivatnet som magasin og kunne i 1932 forsyne alle hus på Ims med lys. På Fløysvik kom kraften fra Bratthetlandstjødnå.

Minner knyttet til de lokale kraftverkene på Høle og Fløysvik er med i registeret. De dokumenterer en tidlig epoke i elektrisitetsens historie og har kunnskapsverdi.

Ferdsel

Sjøveien

Utsnitt av E. Meidels kart over Høgsfjordområdet fra 1853. 1:50 000. Ridestier og sjømerker er inntegnet. (Kartverkets historiske kart, rektangelht50_6b-8_1853)

Høgsfjorden var hovedveien, til Stavanger som var «byen», og videre ut i verden. Her var også samband innover, mellom Høgsfjordbygdene og Sirdal, Setedal og ellers øst for Langfjella. Også for setesdøler og sirdøler var Høgsfjorden del av byveien til Stavanger. Fram til veien gjennom Setesdalen ble bygd i 1840, var Stavanger en nærmere by enn Kristiansand. En rotur for to mann fra Lyselandet til Stavanger tok 12 timer uten hvile (JB1977). Lysefjorden og Høgsfjorden var kirkeveien for folk i Lysebotnen som skulle til kirkene på Høle og Forsand. De dro da gjerne hjemmefra på lørdagen.

Også innlandsvann inngikk i ferdelsmønsteret. Det er flere langstrakte vann i Høle som egnet seg godt, som Tengesdalvatnet, som ble avløst av vei i 1860-årene. Lutsi–Ims-vassdraget, de sammenkjedede vannene fra Vatne til Ims kan i eldre tid ha spilt en viktig rolle som en indre ferdslinje mellom Gandsfjorden og Høgsfjorden, et ledd i den gamle byttehandelen med korn fra Jæren og andre produkter fra øst. Bjarne Hugo Hansen kaller den «kornveien» i historielagets årbok nr. 16.

Rutebåtene

På Høle var det tidlig tilsigelsesstasjon for land- og båtskyss, en skysskaffer er kjent i kildene fra 1796. Tilsigelsesstasjonen på Høle ble avskaffet i 1895. I 1865 Hadde Høle fått det første poståneriet i Høgsfjord, med presten som poståpner.

Rutebåttrafikken i Ryfylke begynte i 1855 med hjulbåten Ryfylke til Det Stavangerske Dampskibsselskab, som da var nystiftet. Den hadde ikke Høgsfjorden på ruteplanen, men kunne komme innom på søndagsturer med turister. Først i 1866 fikk Høgsfjorden faste båtrute. På sandnesinitiativ ble rutebåten Oscar I satt i rute Stavanger–Høgsfjord i 1866, et par måneder etter at den hadde begynt i trafikk mellom Sandnes og Stavanger. Anløpsstedet i Høle ble ikke den gamle båtstøplassen Hølesjøen, men det nye handelsstedet Apalstø, der Rasmus Oanes hadde slått seg ned rundt 1860.

Det var fra 1880-tallet det virkelig kom fart i rutebåttrafikken i ryfylkebygdene. I 1885 ble Sandnes – Stavanger–Høgsfjord Dampskibsselskab stiftet og Oscar II satt i drift. Fra 1894 hadde den vesle båten Strand ruter på Høgsfjorden et par dager i uka, den gikk innom Bersagel og Høle og fra 1896 også Ims.

I 1913 ble Høgsfjord Rutebåtselskap stiftet og motorskipet Høgsfjord satt i drift. Fra starten fra Høle, i 1916 kom også Bersagel og Ådnøy med, og i 1921 Ims. Den var den første rutebåten med forbrenningsmotor og den første som bar lokalt navn.

I 1922 kom det i stand ordning med melkesendinger alle hverdager fra Høle, Bersagel og Ims (ikke Ådnøy) til Stavanger – med en nyinnkjøpt rutebåt kalt Hølefjord (før Strand), eid av det for formålet nystartede Høle og Forsand dampskipsselskap.

Tidlig på 1930-tallet ble de første skritt tatt bort fra fjordbåtene, mot en ny samferdselstid. I 1932 ble det opprettet rutebilforbindelse mellom Høle–Sandnes–Stavanger. Høle og Forsand billag var datterselskap av Høle og Forsand Dampskipsselskap. I 1952 overtok melkebilen med daglige ruter til Høyland meieri på Sandnes og til Frue Meieri i Stavanger. I 1972 var det tankbilenes tur, og melka ble fraktet til Høyland meieri på Voll.

Det nye fergesambandet Lauvik–Oanes–Forsand åpnet i 1962. Det markerte en radikal omlegging av ferdseien. Båtruter og kaier vek plassen for ferger, busser og biltrafikk.

Båtturismen

D/S Sandnes ble satt inn i sommerrute på Lysefjorden rundt 1900. (Bildekilde I. Tjelta 1996.)

Utviklingen i rutebåttrafikken i Ryfylkefjordene var tett sammenvevet med turistferdselen. Lysefjorden var blitt et turistmål i siste del av 1800-tallet og var sentral da Stavanger Turistforening ble dannet i 1887 for å fremme turisttrafikken.

Dampskipsselskapene satt opp særlige turistruter og markerte turistfjell med flagg og merker. Båtførerne manøvrerte etter uttenkte synsvinkler i forhold til fjellene. Det skal ha vært kaptein Erik Tostensen Hana på Oscar II som fikk turistforeningen til å innarbeide benevnelsen

Preikestolen på det gamle fjellet Hyvlatonnå (høveltanna, J. Bergsåker 1977). Turistferdselen, både turistrutene og den økende strømmen av sommergjester på vei til og fra «landligge», var med å styrke trafikkgrunnlaget for rutebåtene.

Bryggene

M/S Høgsfjord I ved brygga på Bersagel i 1962, med rutebussen på plass.. Høle hadde rutebilforbindelse til Sandnes og Stavanger fra 1932, og rutebilselskapet var datterselskap til Høle og Forsand dampskipsselskap. (Foto Sissel Horve. Bildekilde I. Tjelta 1996.)

den første det offentlig støttede brygga i Høle. Brygga ble bygd av stein og tre og var 10 m lang. Bersagel fikk offentlig steinbrygge i Dreggjavika 1912, Ims i 1923. Men på Ims hadde rutebåtene fra rundt 1890 kunnet benytte brygga som Stavanger Kieselguhr Co. hadde satt opp.

Alle dampbåtbyggene i Høle er bevart og i bruk – og ligger i en miljøsammenheng som gjør det lett å lese dem som de viktige knutepunktene de var for samferdselen og lokalsamfunnet. De har høy identitetsverdi.

Veiene

Den første veien som ble bygd for hjultrafikk skal ha vært veien fra Høle til Tengesdalvatnet, Høleveien. Denne veien gikk fra klyngetunet på Høle og en bratt bakke rett opp innom tunet Gjesteland. En forutsetning for veien var bru over Høleåna ved foten av Gjestelandsbakken, den kom i 1847. Men ennå på Meidells kart over Høgsfjordområdet fra 1853 skiller denne veilinjens seg ikke ut fra andre rideveier i området. For videre samband med Osaland inngikk vannvei på Tengesdalvatnet. I 1860-årene kom arbeidet med en forlengelse av Høleveien langs Tengesdalvatnet til Osaland i gang, fram til Osaland på Høles bekostning. Høyland kommune bygget Noredalsveien videre over Hana til Sandnes, men fullt ferdig ble denne delen visst nok noe lenger ut på 1800-tallet.

Tidlig på 1900-tallet ble Høleveien lagt utenom Gjesteland-høyden, der den med en mer moderne linjeføring følger landskapet og dalen med Høleåna. Den eldste traséen med bru er bevart som lokal atkomstvei og gårdsvei og har i dag kunnskapsverdi og som dokumentasjon av de tidligste kjøreveiene.

Også i utbyggingen av landeveiene spilte sjøveiene en stor rolle. Utbyggingen av anløpssteder og veinettet ble sett i sammenheng. I slutten av 1860-årene var det kommet kjørevei fra Høle-gården til Apalstø. Arbeidet med kjørevei Ims–Høle med videreføring til Horve og Bersagel ble satt i gang 1877. Veiene ble bygd ved pliktarbeid og var ferdige i 1890. Veien videre fra Horve til Fløysvik og Hogstad i Riska ble bygd omtrent på samme tid for grunneiernes regning og var bomvei en tid, før den fikk offentlig støtte. Med fergeforbindelsen Lauvik–Oanes i 1962 ble denne veien til Ryfylkeveien.

Rutebåtene kom før bryggene. Båtene la seg utenfor stoppestedene. Folk og varer måtte ros ut til båten, ofte av fast engasjere «fløttmenn». På større handelssteder kunne handelsmannen bygge kai og brygge som rutebåten kunne legge til ved. Slik var det ved Apalstø, som ble det første rutebåtanløpssted i Høle. De første private bryggene var trebrygger. De var ofte dårlig egnet til å ta imot tunge dampbåter. Etter hvert som dampskipstrafikken økte, kom kravet om å bygge større, offentlige dampskipsbrygger. Å skaffe høvelige brygger ble et offentlig ansvar. Fylket stilte krav om steinbrygger for at de skulle gi støtte. Fra 1930 ble det bygd kaier i betong.

Fra 1890 gav stat og kommune tilskudd til brygger som var del av hovedveianlegg. Men det ble og gitt tilskudd til bygdveibrygger. Kailengda varierte fra 10 til 20 m.

Den nye steinbrygga på Apalstø ble i 1890

I 1926 ble Høle satt i forbindelse med Høylands veinett og Sjøredalen over Hommeland og Seldal. Sideveier som veien fra Horve til Bratthetland–Aukland kom i 1916, veien Ims–Imsali–Dansen kom i 1927-28. Først i 1964 fikk Høle veiforbindelse over Bersagel og Breivik til nabobygda Riska og fra Seldal til Oltesvik.

Veinettet i Høle har i varierende grad blitt endret og oppgradert. En strekning som i liten grad er endret er den gjennom Bersagel. Andre steder er veier rettet ut og tidligere traseer har blitt liggende i mer opprinnelig stand. Foruten den eldste veien mellom Høle og Gjesteland, gjelder det Floen, veien ovenfor Apalstø og fortsettelsen i Trodalsveien, som representerer en gammel forbindelse mellom Høle og Selvik. Horveveien eller Ryfylkeveien ble på 1950-tallet rettet ut forbi Sloglongstjørna og det gamle partiet viser et typisk veianlegg fra rundt 1900. Også veien mot Dansens er lite endret, med stabbesteiner bevart. Ådnøy har en intakt veistrekning fra 1919 som er pietetsfullt restaurert med stabbesteiner i senere år.

Veien til Dansen ble utbygd 1927–28 og er trolig den eneste som i dag som har bevart stabbesteinene – unntatt den nylig restaurerte veien på Ådnøy.

Eldre trasé av Horveveien. Utbygd til kjørevei rundt 1900, og «avlastet» med ny vei nord for vannet på 1950-tallet

Fellesskapets hus

Høle kirke

Høle er et gammelt kirkested med en sentral beliggenhet i Høgsfjorden. Kirken ligger fint på sletten bak Høleneset, og nær Høletorget, det gamle klyngetunet på Høle. Den er strategisk plassert mellom de gamle

Høle kirke fra 1860. Bøketrærne ved inngangen ble plantet av sogneprest Laurentius Brochsenius Fredrik Fabritius kort tid etter at han ble tilsatt som sogneprest i det nye Høgsfjord sognekall i 1864.

båtstøene Hølesjøen mot lune Hølen og Apalstøa på østsiden vendt mot hovedleia i Høgsfjorden. Dagens kirke fra 1860 erstattet en kirke fra rundt 1620, som igjen hadde erstattet en middelalderkirke. Den gamle 1600-talls kirken på Høle kom i sognets eie i 1844. Høle var på den tida blitt eget herred, men lå fortsatt som anneks sogn under Strand sammen med Forsand. Kirken var dårlig holdt, og ganske snart kom det planer om å bygge ny. Det var en tid snakk om å flytte/bygge ny felles kirke på Forsand, men så ble det til at Forsand fikk egen kirke i 1852. Høle og Forsand ble i stedet skilt ut som to anneks under Strand i 1854.

I arbeidet med å få ny kirke til Høle mente et lokalt utvalg at Linstows kirketype nr. 3 kunne være et bra utgangspunkt, med noen korreksjoner. Men departementet satte som betingelse at den ble bygd etter tegning av arkitekt Georg Andreas Bull (1829-1917), og slik ble det. Den nye kirken ble innvidd i 1860. Dette ble også hovedkirken i det nye Høgsfjord prestegjeld, som ble skilt ut fra Strand i 1864.

Herredstyremøtene

I det nye Høle kommune fra 1842 ble kommunestyremøtene holdt på ulike steder, til en i 1866 fikk fast møteplass i det nye skolehuset på Høle. Senere har Solvang i Høletorget overtatt, et større sveitserhus som Albert Oanes, bygde rundt 1890 og som Høle Sparebank senere overtok. Det gamle skolehuset på Høle er revet, men Solvang i Høletorget står.

Høletorget mot Solvang, som ligger midt i bildet.

Over; Indun, Tingstova, Apalstø og veien innover til Høletorget og Høle kirke. Under Imsavika med Gurbrygga .Widerøe 1956. (Widerøesamlingen Interkommunalt Arkiv Rogaland.)

Tor Tesdal hadde småbruket i bakgrunnen ved Apalstø. Han var lensmann i Høle og Forsand fra 1874 til 1918. Herfra var det kort vei til Tingstova som Rasmus Oanes bygde. På bildet til høyre sitter et jubilerende herredsstyre foran heimahuset til Tesdal i 1937. (J. Bergsåker 1964.)

Høle heradstyre ved formannskaps-jubileet i 1937: sitjande frå venstre Georg Bakke, O. Bergsaker (varaordførar), Trygve Bergsåker (ordførar), Luther Ims (formannskapsmedlem), Ashjørn Høle og Martin Nordland. Ståande frå venstre: Tor Osaland, Olaf Einarsen, Jens Lillebo, Jakob Lauvvik, Tobias Horve og Bernt Voll. Heilt til venstre står Thore Løvvig og heilt til høgre Sigurd Byrkjeland, — bde referentar.

koler

Etter skoleloven av 1927 skulle det være minst en fast skole i hvert prestegjeld. Den første faste skolen i Høle kom i kirkekretsen på 1860-tallet. Den holdt først til i leide lokaler, men fra 1865 i eget hus. Da var en ny skolelov vedtatt, den såkalte «fastskoleloven», som krevde skolehus om elevtallet var 30 eller mer – og at amtet skulle gi tilskudd. Det tok likevel noe tid for loven ble omsatt i praksis, men i 1870-årene kom en rekke små grendeskoler. På 1890-tallet ble flere fornyet og bygd større, igjen som følge av en ny skolelov i 1889. Ved 1900-skiftet var det slutt med omgangsskolen i Høle, alle kretser hadde fast skolehus.

Seldal fikk skole i 1873. Bersagel i 1875, men den ble flyttet til Eskeland og påbygd lærerbolig i 1896. Horve fikk fast skole i leid hus i 1876 og nytt, eget hus med lærerbolig i 1894. Ådnøy fikk skolehus i 1895 og Tengesdal i 1900 etter å ha holdt til i leid hus siden 1884. Høle fikk nytt skolehus i 1899.

På 1950 begynte arbeidet med sentralisering om Høle skole. Tengesdal og Seldal ble lagt til Høle alt i 1953 på grunn av for få barn i kretsene. I 1959 sto det første byggetrinn av ny stor sentralskole på Høle ferdig. I 1964/65 kom neste byggetrinn og skolesentraliseringen i kommunen ble fullført, unntatt for de i Breivik som brukte Lauvik i Riska (og Oltesvik). Denne siste utbyggingen ble påskyndet av kommunesammenslutningen. Etter en diskusjon gikk flertallet i kommunestyret da inn for å bruke opp det som var igjen i Høle kommunekasse lokalt – til å bygge den nye sentralskolen og samtidig få 9-årig grunnskole.

Noen av første generasjons skolebygg i Høle står fortsatt og er med i Kulturminneregisteret, det gjelder Horve, Tengesdal, Seldal og Eskeland.

Fra Floen mot Høleneset. Den midterste hvite bygningen lengst inn er den første fastskolen i Høle fra 1865. Her ble også herredstyremøtene holdt. Skolen ble revet for å gi plass til nye skolebygninger først på 1990-tallet. (Mittet & Co, uspesifisert 1900-t. Nasjonalbibliotekets bildearkiv.)

Tengesdal skole fra ca. 1900. Da kretsen ble overført til Høle i 1853, ble skolen tatt i bruk som grendehus.

Horve skole med lærerbolig, fra 1894.

Bersagel skole med ny plassering i 1896. Den er i bruk som bolig og en del endret.

Forsamlingshus

Etter en stor vekkelse tidlig på 1900-tallet kom det første bedehuset på Høle i 1905. Et stort hus som alt i 1912 ble solgt til det nystartede Høle handelslag. Menigheten fikk da bygd et mindre hus. Det lå for seg selv midt ute på jordene sør for det gamle. Huset ble revet på 1990-tallet. Da sto det store, nye menighetshuset, Kyrkjjetunet ved Høle kirke, ferdig.

På Eskeland ble Bethel bygd i 1907. Det kom bedehus på Horve i 1912, like ovenfor skolehuset. Det ble revet rundt 1970. I dag er det bare Bethel på Eskeland som står av det gamle bedehusene. Men da skolen ble sentralisert til Høle i 1964 ble noen av de gamle skolestuene gitt bygdefolket som grendehus/bedehus. Det gjelder Tengesdal og Seldal.

I 1890 var det første frilynte ungdomslaget etablert i Høle med eget ungdomshus, Idun ved Apalstø. Forsamlingshus for Ims frilynte ungdomslag ble trolig bygd midt på 1920-tallet. De to lagshusene fikk begge sentral beliggenhet, Idun ved den nye dampskipsbrygga på Apalstø og det på Ims i krysset med Bersagelveien og riksveien. Lokalet på Ims sto til disposisjon for flere grupper enn ungdomslaget. Siden det ikke var bedehus på Ims, ble det benyttet til religiøse møter. Her har også vært undervisning. Etter andre verdenskrig var det framholdsskole vekselvis på ungdomshuset på Ims og bedehuset på Høle. Her har også vært kortere kursvirksomheter.

Forsamlingshuset Idun står fortsatt og er et viktig innslag i det historiske miljøet Apalstø. Også forsamlingshuset på Ims står, men med en usikker framtid på grunn av dårlig tilstand.

Forsamlingshuset til ungdomslaget Idun. Bygd på dugnad i 1899.

Sosiale institusjoner

Dampskipsfører Ole T. Eskeland og hustru Mette testamenterte i 1944 eiendommen Nodhagen på Eskeland til Høle kommune, med en klausul om at den skulle brukes som gamlehjem. En tid ble den bruk som rekreasjonssted for eldre og uføre og er nevnt som «gamlehjem» i parentes i Norges bebyggelse fra 1958. I 2007 overtok Stavanger turistforening ansvaret for eiendommen, som siden er satt i stand med stor dugnadsinnsats.

Nodhagen.

2. VERDENSRKIG

Det er ikke registrert hus eller andre installasjoner etter okkupasjonsmakten fra 2. verdenskrig i Høle. Det betyr ikke at tyskerne ikke var til stede i bydelen eller at krigen ikke satt sine merker. Tyske krigsskip og fly fant raskt veien inn i Høgsfjorden i april dagene 1940. Det var harde kamper om landsetting i Dirdal der norske styrker hadde samlet seg i dalføret Dirdal–Gilja og Gloppedalsura, og greide å holde stand i flere dager. Brua over Imsa ble sprengt i disse dagene. Det var norske vaktposter på fjellet mellom Seldal og Oltedal.

Våren 1944 ble Hølen tatt i bruk som opplagsplass for ubåter. Båtene lå mellom Forreholmen og Aspøya og mellom Eskelandsholmene og stranda på Eskeland. Det ble anbrakt store flytebrygger av betong, festet til land med stålkabler – og holdt fra land med store telefonstolper. Trolig finnes det spor etter festene. På Ådnøy rekvirerte tyskerne samtidig det nedlagte bruket på Husabø og alle hyttene, for å bruke området til rekreasjon for tyske ubåtmannskaper. (AB 2010 s. 198)

Halve skolehuset på Eskeland ble rekvirert. På Ims ble hermetikkfabrikken og området rundt tatt til lager. Den er revet.

I 1939 kom gurvirkomheten på Fløysvik i gang i ny fabrikk ved Forenessunda. Da kiselgur er en ingrediens i dynamittproduksjon, tok tyskerne over drifta. Virksomheten på Fløysvik ble et ledd i okkupasjonsmaktens våpenindustri. Etter krigen fortsatte vanlig virksomhet fram til 1953.

Et stort skogsområde på Ims, Svanlia, ble på forespørsel fra Stavanger hogd ut til ved. Det var et stort prosjekt der mange folk var i arbeid. På mange bruk ble det også produsert knott i eldhuset.

På Høletorget reiste bygdefolket i 1946 en bautastein over tre falne fra Høle, Inge Eskeland, Bernhard Marton Hagen og Tolleif Bakke. Minnesmerket fikk en sentral plassering i bygda, nær det som da var herredshuset, Solvang, og på stedet for det gamle klyngetunet på Høle-garden.

Eskeland med Eskelandsholmane fotografert av Widerøe i 1956.

KULTURMILJØER I HØLE

Kulturmiljø 0201 Kulturlandskap Hamre, Bersagel, Eskeland

Miljøet omfatter kjerneområdene til Bersagel, Hamre og Eskeland, med gårdstun, innmark og den nærmeste utmarka. Det omfatter et sjeldent helhetlig gårdsmiljø, komplettert med restaurerte kvernhus og gamle båtstø- og naustplasser.

Eskeland.

Det ble tegnet utskiftingskart på Bersagel i 1868, på Eskeland i 1876 og det var utskifting på Hamre i 1876 (JB1964). Gårdslandskapet har i hovedtrekk bevart den struktur det fikk etter skiftet og utflyttingen fra de gamle fellestuna. Bersagelveien, som må være laget i forbindelse med skiftet, er i dag den viktigste sammenbindende strukturen i miljøet. Samtidig er det flere spor etter et eldre, underliggende gårdslandskap. Det gir et samlet miljø med stor tidsdybde.

Både på Eskeland og Bersagel har gamle hus blitt stående, og de har beholdt en arkitektur som gjør det lett å lese alderspreget. Samtidig som den yngre bebyggelsen viser typisk byggeskikk fra tida etter skiftet. Her er bevart flere komplette gårdstun med stedstypiske driftsbygninger og heimahus. Her er også flere eksempler små gårdshus i tun og utmark som i dag begynner å bli sjeldne og som hører med i bildet av tidligere bruk av naturressursene. Gamle utmarksveier er bevart.

På Eskeland ligger et eldre småskala-kulturlandskap «under» de nye inndelingene fra skiftet. Kvernhusmiljøet på Eskeland peker tilbake på selvforsyningsjordbruket. De gamle båtstøene ble ikke berørt av utskiftingene og er del av et kystens kulturlandskap med svært lange linjer. Dampskipskai og landsteder fra mellomkrigstid dokumenterer ny bruk av fjordlandskapet og nye sammenhenger på 1900-tallet. Elementene er knyttet sammen på en måte som gjør det lett å lese helheten. Miljøet har stor kunnskapsverdi og opplevelsesverdi.

Eskeland med gammel beithage sett fra Bersagelveien.

Hamrebrukene ligger spredt på rad i det nedre sjiktet av lia under Store Hammarsfjell. Det gamle tunet skal ha ligget lenger opp i «Skovbakken» (JB 1964).

Bersagelveien ved bruk 11.

Heimahuset på bruk 9. Et empirehus fra rundt 1850 som markerer det gamle fellestunet på Bersagel. Den nordligste av de blå sirkelene markert på utskiftingskartet under.

Utskiftingskartet på Bersagel fra 1868. Tre heimahus som fortsatt står på samme plass er merket med sirkel. Også geilen mot utmarka kjennes igjen i strukturen til dagens vei og utmarksvei.

Bolighus bygd av fiskebåtreder Rasmussen i 1860, før skiftet og litt utenfor klyngen. Den midterste sirkelen på kartet.

Småbruket på bruk 4 har alltid ligget for seg, sør for klyngetunet og tett i Bersagelveien.

Tradisjonelt tun med heimahus i empirestil fra 1850 og grindabygd løe fra 1888. Et sjeldent intakt tun som dokumenterer fiskerbondens

Bebyggelsen på bruk 12 ble bygd opp i nytt tun etter skiftet i 1868. Heimahuset ble flyttet hit og bygd på i flere etapper. Et åpent vinkeltun omkranset av egen jordvei, høyreist heimahus, tradisjonell grindabygd løe og markant tuntra

Kulturmiljø 0202 Dreggjavika

Gammelt naust- og lendested for Bersagel og Hamre. Rutebåtanløpssted fra 1894, med ny dampskipsbrygge i 1912.

Dreggjavika er den største og best bevarte av de gamle naust- og lendestedene i Høle, og fra 1894 stoppested for rutebåten Strand, med ny dampskipsbrygge av stein i 1912. Bersagel fikk også handelsmenn i tilknytting til brygga. Om vinteren når det var mye is på fjorden, og rutebåten ikke kunne legge til ved lms, måtte brygga i Bersagel også ta over for trafikken til lms og Øverbygda.

Det gamle sjøbruksmiljøet grupperer seg i den lune vika innenfor dampskipsbrygga. Her ligger naust og mindre sjøhus til de fleste brukene på Bersagel og Hammer i et tett miljø. Byggemåten er en tradisjonell blanding av, stein, grind og annet treverk. Alder er som regel usikker, men flere kan være gamle. Miljøet er også fortettet med små sjøhus og naust til fritidsbebyggelsen i området. De nye underordner seg helheten. Som et gammelt lende- og nauststed viderefører miljøet svært lange tradisjoner i organisering og bruk av sjøens ressurser i fjordlandskapet. Som del av kulturmiljøet Bersagel inngår Dreggjavika som en svært viktig del i et helhetlig bilde av fiskerbondens kulturlandskap ved Høgsfjorden.

Postkort fra Dreggjavika
stemplet 1915 (Jærmuseet,
JAEHS012.047)

Kulturmiljø 0203 Høle kirkested og gamle sentrum

Miljøet er satt sammen av viktige historiske festepunkter i Høles eldste historie – kirkestedet, Høletorget og naust- og båtstøplassen Hølesjøen. Før storkommunen Sandnes ble dannet i 1965 var Høle lenge administrasjonsstedet for Høle herred. Fortsatt er Høle kirkested et bydelssenter.

Som kirkested siden middelalderen var Høle fra gammelt et sentralt sted, ikke bare i Høle kommune, men for hele Høgsfjord. Fortsatt har miljøet bevart viktige elementer som forteller denne historien. Langs en akse fra naust- og båtstøstedet Hølesjøen finner vi strandsitterplass med kirkestuefunksjon, Høle prestegård, Høle kirke og Høletorget.

Høletorget er stedet hvor det gamle klyngetunet for Hølegårdene lå før jordskiftet i 1868. I dag er det ingen hus bevart fra før skiftet, men i eiendoms- og veistruktur er historien fortsatt lesbar, og i folks bevissthet framstår stedet som viktig. I mellomkrigstid ble Høletorget stedet for offentlig administrasjon med herredsstyre, bygdebank og lensmann, fram til storkommunen endret lokalstyret i 1965. Minnesteinen over falne i 2. verdenskrig ble reist her og gjorde Høletorget til et fast stoppested for 17. maitoget.

Hølesjøen er et gammelt båtstø- og nauststed for Høle-gårdene. Hølesjøen var også den gamle båtstøplassen for folk som skulle til Høle kirke og derved et sentralt sted for ferdselen på Høgsfjorden. Det er få gamle naust igjen, men struktur og lesbarhet er bevart. Det lille heimahuset «Under Bjerget», som ligger ved Hølesjøen, har tradisjon som strandsitterstue med kirkestuefunksjon der folk tok inn for å skifte klær etter båtturen, før de skulle i kirken. Det er trolig bygd etter 1868.

Høle kirke som står her i dag er bygd i 1860. Den ble hovedkirken i Høgsfjord prestegjeld i 1864. Det er en flott kirke i senempire oppført etter tegninger av arkitekt Henrik A. Bull. Til anlegget hører kirkegårdsgjerde og store bøketrær fra samme tid, som markerer inngangen. Nærmere Hølesjøen ligger Høle prestegård. Den ble bygd som en moderne sveitservilla i 1866. Også dette huset er tegnet av en kjent arkitekt – C. F. von der Lippe fra Stavanger.

Dagens Rv. 13 følger mest trolig en gammel forbindelse fra Hølesjøen mot Høletorget. Følger man Apalstøveien videre fra Høletorget til Apalstø, kommer man til det andre historiske tyngdepunktet på Høle. Handelsstedet og dampskipsanløpsstedet Apalstø representerer utviklingen i andre halvdel av 1800-tallet. Linjen fra Hølesjøen til Apalstø speiler vesentlige sider av Høles offentlige historie, med tidsdybde og høyt historisk innhold. Miljøet har store kunnskaps- og opplevelsesverdier.

Steinen her til høgre vart funnen nedgravd då kyrkegården vart fornya omkring 1950. Krosssteinen vart då sett opp der den no står. Alderen er vanskeleg å fastslå nøyaktig, men ein trur at den stammar frå tidlig kristen tid omkring år 900.

The stone to the right was discovered when the churchyard was improved in 1950 and placed where it now stands. It is difficult to determine the exact age of the stone. A probable theory is that the stone originated in the early years of Christianity in Norway, in the 10th century. Stone crosses of this shape and size are found several places in England e.g. in Wales and York.

Kjelde: Norske steinkars i
nøttig midtstader
Høle skole 2012

Høle kirkegård var ferdig to år etter kirken, i 1862. Da kirken ble bygd, ble det gamle kirkegårdsgjerdet benyttet som grunnmur. Ved bygging av det nye gjerdet ble det bestemt at det skulle være 220 alner langt, tilsvarende antall skylddaler i sognene. Hver bonde ble pålagt å kjøre fram 5 lass stein, som en regnet med holdt til ett alen gjerde (JB 1964).

Høle kirkegård har bevart flere vakre, gamle gravsteiner og smijensinnhegnede gravplasser.

Kulturmiljø 0205 Apalstø

Apalstø representerer utviklingen i andre halvdel av 1800-tallet. Liberalisering av handel og utbygging av kommunikasjoner er bakteppe. Midt på 1800-tallet var Apalstø det viktigste handelsstedet i Høgsfjord, som utviklet seg til et bygdesenter med rutebåtanløp, tingsted, pensjonat og de frilyntes forsamlingshus Idun.

Høle i Høgsfjord.

Apalstø mens det var hermetikkfabrikk i et tilbygg til sjøhuset, (Mittet & Co, Nasjonalbibliotekets bildearkiv.

Da Rasmus Oanes (1830–1908) rundt 1860 etablerte seg i Apalstø med sine mange virksomheter innen fiske, sildesalting, handel og som bonde, vokste Apalstø fram som det viktigste handelsstedet i Høgsfjorden. Ved siden av den gamle støa bygde han stort sjøhus med brygge og molo, som fortsatt står.

Eksteriørdetaljene skal skrive seg fra hotellperioden rundt 1918 og har trolig Høle kirke som inspirasjon.

Apalstø ble det første anløpsstedet i Høle da rutebåttrafikken startet på Høgsfjorden i 1866. På denne tida hadde Apalstø også fått landveisforbindelse. Den offentlig støttede dampskipsbrygga som kom i 1890 befestet stedet som bygdesenter. Stedets offentlige karakter ble ytterligere forsterket da Rasmus Oanes på samme tid bygde «Tingstova» like ved brygga. Rasmus Oanes hadde gård på Floen, og i 1877 var gården stevnested for det andre fesjået som ble holdt i Høgsfjord. Apalstø ble også et sted hvor handverkere slo seg ned. Tobias Snikkars hus står fortsatt like ved sjøhuset.

Andre virksomheter som har vært knyttet til Apalstø er hotell/pensjonat rundt 1918 og hermetikkfabrikk 1920-tallet. I 1898 bygde det frilynte ungdomslaget Idun sitt forsamlingshus i bakken like ovenfor dampskipsbrygga. Mange viktige saker for bygda ble først tatt opp her.

Miljøet ved Apalstø har kulturminner som over et lite område forteller en typisk historie om næringsliv, samferdsel, bosetting og offentlige virksomheter ved Høgsfjorden i andre halvdel av 1800-tallet. Sammenlignet med kirkestedet representerer Apalstø et yngre lag, basert på liberalisering av handelen og utbyggingen av sjøveis og landveis kommunikasjoner. Sett i sammenheng utgjør aksene fra Hølesjøen til Apalstø et kulturmiljø med høyt historisk innhold og stor tidsdybde.

«Tingstova» skal først ha blitt reist på Island, i forbindelse med Rasmus Oanes planer om fast tilholdssted under islandsfisket. Etter noen år, før 1894, tok han huset med seg hjem igjen og satt det opp i Apalstø.

Huset ble reist på en kraftig murt underetasje hvor det var bakeri. Det var overetasjen som ble brukt til tingstove. Huset er i dag mye påbygd. Den kraftige kjelleren røper bakeriet.

Kulturmiljø 0204 Småbruket Hølelia.

Småbruk i Hølelia, som ble skilt ut til smed og fisker tidlig på 1900. Dokumenterer fiskerbonden og håndverkerbondens småbruk på en sjelden fin måte.

Småbruket Lien i Hølelia er en av to eiendommer som fisker, smed og jordbruker Ådne Seldal fikk skilt ut på begynnelsen av 1900-tallet. Her står heimahus, en liten enhetsløe og ei smie – tradisjonelle hus som har bevart opprinnelig eksteriør godt. Lokaliseringen høyt opp i lia, i grense mot utmarka over hovedgården er typisk for denne typen bosteder. Stedet er innhegnet av steingarder og er godt synlig fra bygda. Ved beliggenhet og med små dimensjoner er det lett å lese stedets opprinnelse som småbruk. Det er sjelden hele bygningsmiljøet på så små bruk er så godt bevart. Miljøet representerer fisker- og handverkerbondens småbruk tidlig på 1900-tallet på en særlig fin måte. Det har høy kunnskapsverdi og opplevelsesverdi.

Kulturmiljø 0207 Imsavika

Lite miljø med røtter i gammelt klyngetun, gammel naustplass og båtstø for Ims og Øvrebygda, med den nye tidens dampskipsbrygge og et av få minner etter kiselgurepoken. Liten «tettstedsbebyggelse» fra århundreskiftet basert på handel, sammen med en av de eldste husmannsstuene i Høle.

Det store sjøhuset i midten står på fundamentet for «gurens» sjøhus. Bak, over taket, ses huset som ble stående etter utskiftingen 1871.

Ims har en særpreget beliggenhet i Høgsfjordlandskapet. Ved enden av det store Ims-Lutsivassdraget, der elva Imsa renner ut midt i Hølen. Den gamle bebyggelsen på Ims lå innerst i Imsavika, nær stranda i en fin bukt vendt mot Hølen. Hølen og særlig Imsavika gikk for å være en av de beste fiskeplassene i Høgsfjorden.

Ims før jordskiftet i 1873 skilte seg ut fra andre tidligere gårdsmiljøer i Sandnes med et klyngetun som lå nær sjøen og tett opp til gårdens naust- og båtstø, som et sammenhengende bygningsmiljø.

Gårdsbebyggelsen vises på utskiftingskartet fra

1871 med innhus og uthus tett sammen på hver side av bygdeveien. Dette bildet endret seg radikalt etter skiftet. Alle brukene i klyngen fikk nye tun trinnvis plassert i lia opp fra vika. Tre av heimahusene ble flyttet med og to er i bruk i dag. Ett er nylig revet for å gjenreises hos «Bakerens paradys», på Lauvvik. Men ett hus ble stående, en husmannsstue som lå i utkanten av klyngen møt sørøst. Huset kalles i dag Theahuset og ble trolig bygd av smeden Ivar Jensson før 1865.

Dette huset ble utgangspunkt for et nytt miljø langs veien der de gamle gårdshusene hadde stått. Litt før 1900 var det tre landhandlerier på Ims, alle lå nede ved bygdeveien, som i 1890 var blitt en del av offentlig veiforbindelse mellom Høle og Bersagel. To av landhandlerhusene står fortsatt. I kjelleren på ett av disse kom et av de første forsøkene på meieridrift i Høgsfjorden. Fra 1908 til 1914 ble det produserte ost og smør av melk som bønder i nabolskapet leverte.

På denne tida var Ims et folksomt industristed, basert på virksomheten som Stavanger Kieselguhr AS bygde på 1890-tallet, med mange hus og installasjoner. Drifta ble redusert under 1. verdenskrig og det første selskapet gikk inn i 1920. I 1933 ble hus og redskap solgt på auksjon. I dag er det ingen hus igjen og få andre spor, unntatt fundament til et sjøhus i Imsavika. Men i og ved Liavatnet er det flere murer og andre spor etter virksomheten.

I tillegg til Ims-bruka, hadde også gårdene i Øvrebygda, Horve, Fløysvik, Auklend og Bratthetland, gammel bruksrett til naust og stø i Imsavika. Ims var bryggested med rutebåtanløp fra 1896, med ny offentlig

steinbrygge i 1923. Dette ble også bryggestedet for Øvrebygda. Fra 1921/22 fikk bøndene i bygda igjen fast avsetning for ferskmelk, nå med daglig melkerutebåt herfra til Stavanger.

Det står i dag fire eldre naust i miljøet, bygd på tradisjonelt vis med grind og naturstein. Til strandmiljøet hører også den nye offentlige steinbrygga fra 1923 og et kraftig fundament for sjøhuset til AS Kieslguhr, i dag det eneste spor i bygdensenteret fra kiselgurtida.

Mot Imsavika fra Dansenveien. Til venstre hovedbygningen på Ims bruk 1. Huset ble bygd etter en gardsdeling i 1864, i et nytt tun utenfor den gamle klyngen ved stranda. Det er det eneste av de eldre heimahusene på Ims som ikke ble flyttet etter utskiftingen i 1871.

Imsavika er tettstedet som det ikke ble noe av. Alt lå til rett for videre utbygging tidlig på 1900-tallet, men da industrien forsvant ble kun litt av infrastrukturen tilbake. Men den gamle naustegruppa ved stranda og bebyggelsen langs veien utgjør i dag et særpreget miljø, med få, men tydelige lag av stedets historie. Det har kunnskapsverdi, og som et viktig sted på Ims og som del av kystens kulturlandskap, har miljøet høy identitetsverdi og opplevelsesverdi.

Ims på utskiftingskartet fra 1871. Smedens hus, som står på samme sted i dag, er ringet inn. Også flere av naustene har samme plassering som i dag.

Kulturmiljø 0208 Veholmen

Fiskerbondens gårdsanlegg med sjøhus på en holme i sjøen. Bygd rundt 1900.

Utsnitt av kart fra 1853.

Veholmen er et småbruk på en holme i sjøen. Stedet har bakgrunn som husmannsplass under Selvik og er en av de eldre husmannsplassene i Høle. Det er en tradisjon på stedet om at første bofaste på 1700-tallet skal ha vært en tysker. I forbindelse med gruvedrift i ytre Lysefjorden på 1760-tallet kom det tyske bergverksfolk. Noen ble værende i Høgsfjord. En av disse skal ha vært Jacob Bartolomæi som satte seg ned som husmann på Veholmen. På slutten av 1700-tallet fikk han påskjønnelse fra de Kgl. Danske Landhusholdningsselskab for det han hadde ryddet og bygd på Veholmen (JB 1977). Ved folketellingen i 1875 er stedet selveierbruk.

Lunt til på innsida av holmen ligger et åpnet tun med heimahus, løe og sjøhus bygd ca. 1900, mens en liten gråsteinsmie trolig er eldre. Det er bygd et nytt bolighus i siste del av 1900-tallet, men ellers er det få endringer i miljøet i nyere tid. Landfast forbindelse med Veland kom trolig midt på 1900-tallet (før 1967). Veholmen utgjør et sjeldent enhetlig miljø med minner fra sjøbruk og landbruk, slik det var først på 1900-tallet. Miljøet dokumenterer på en fin måte en vanlig levevei for folk flest i området, kombinasjonsnæringen jordbruk og fiske. Bebyggelse og tun er representative, ligger synlig til i landskapet og inngår som en verdifull del av kystkulturlandskapet i Høgsfjord.

Kulturmiljø 0209 Kvernhus Eskeland

En gruppe med kvern- og tørkehus for Eskelands-bruka. Antikvarisk satt i stand.

Langs Ekselandbekken sto det kvern- og tørkehus for alle fem brukene på gården. Jordskiftekartet fra 1927 viser seks små hus langs bekkeløpet, som har sin kilde i Stemtjønn lenger vest. Høyland bygdemuseum begynte restaureringsarbeidet for tre av dem i 1975, senere fortsatt av Sandnesmuseet. Se vedlegg fra Porten til Jæren 2010-4. I dag står det fire hus. Miljøet dokumenterer en gammel driftsform knyttet til selvforsyningsjordbruket, viser utnyttelse av naturressursene og har høy kunnskapsverdi og formidlingsverdi. Miljøet er

et viktig element i det store kulturlandskapet Hamre, Bersagel, Eskeland.

Kulturmiljø 0210 Naustegruppe Eskeland

Eskelands gamle, felles båt plass i Hølen. Et tett lite miljø med naust og mindre gråsteinsbygde brygger/båttstøer. To gamle grindabygde naust, blant flere fra 1900-tallet.

Eskeland har sin gamle felles båt plass i Hølen, rett nedfor høyden med gårdstuna, og lunt innenfor Eskelandsholmane. Her er et tett miljø med åtte naust og flere mindre gråsteinsstø/brygger. To naust er registrert som gamle og grindabygde. Jordskiftekartet over Eskelands utmark fra 1927 viser fem naust her. To av de nyere naustene er påbygd hytteavdeling i 2. etasje. I de nærmeste omgivelsene ligger flere av området eldre landstedsbebyggelse, fra midten av 1900-tallet. Landskapet er preget av sommerstedenes hageanlegg, med steingjerder og stier. Som helhet er naustegruppa godt bevart og lett å lese som

et gammelt naust- og båtstøsted ved fjorden. Som et element i det historiske gårdslandskapet på Eskeland er miljøet en svært viktig del i et helhetlig bilde av fiskerbondens kulturlandskap ved Høgsfjorden.

Kulturmiljø 0211 Fløysvikbakken og Auglendbakken

Tidligere husmannsgrend under Fløysvik og Litle Auglend, i utmarka på grensen mellom gårdene. En av de eldste dokumenterte husmannsplassene i Høle. Mange spor over et konsentrert område i form av grunnmurer etter hus, hagemurer, steingarder og steinsatt bekk. Området holdes åpent ved beite og gir et svært godt bilde av marginal bosetting i en nedlagt husmannsgrend.

De to husmannsplassene Fløysvikbakken og Auglendbakken ligger øverst i et lite daldrag i utmarka til Fløysvik og Litle Auglend. Fløysvikbakken er en av de eldste husmannsplassene i Høle, kjent fra skriftlige kilder i 1664. Fløysvikbakken ble skilt ut og solgt i 1888 til sønn av siste husmann. Auglendbakken ble skilt ut og solgt i 1916. Samtidig ble begge eiendommene overtatt av stavangerborgere. På denne tida ble det bygd vei opp, og i 1929 ble det satt opp en sommervilla. Senere kom det flere eiere og brukere. Det var fast bosetting til stedene ble fraflyttet på 1950 og 1960-tallet og husene revet.

Miljøet med Fløysvikbakken og Auglendbakken har et, i Sandnes-sammenheng, unikt helhetlig og konsentrert miljø med minner etter de mest marginale husmannsplassene. De som ikke gav grunnlag for videre utvikling til småbruk og boligeiendommer. At gamle plasser med flott beliggenhet i landskapet, i begynnelsen av 1900-tallet ble attraktive som byborgeres fritidseiendommer er også del av en tidstypisk fortelling. Siden området har vært lite bearbeidet for moderne drift, gir de mange røysene og steingardene et godt bilde av hvordan landskapet ble utnyttet og inndelt. Samtidig som murene forteller om arbeidet som ble lagt ned her. Kunnskapsverdier og opplevelsesverdier er høye.

Kulturmiljø 0212 Stavanger Brannkorps Feriehjem

Stavanger Brannkorps Feriehjemforening fikk i 1927 skilt ut en eiendom like ved Dampskipsbrygga i Dreggjavika. Anlegget er representativt for mellomkrigstidas feriehjem knyttet til arbeidslivets organisasjoner.

Stavanger Brannkorps Feriehjemforening fikk i 1927 skilt ut en eiendom like ved Dampskipsbrygga i Dreggjavika. I et lite daldrag opp fra stranda ble det bygd fem små hytter rundt et fellesareal. Det er enkle små halvannenetasjes hytter. Flere ser ut til å være bygd over samme lest. Anlegget er representativt for mellomkrigstidas feriehjem knyttet til arbeidslivets organisasjoner. Formålet var å tilføre vanlige folk nye livskvaliteter gjennom å lette tilgang til friluftsliv og rekreasjon. Miljøet forteller også indirekte om organisasjonenes rolle i kampen for ferieretten. Det er i dag sjelden at så helhetlige anlegg med små hytter er bevart.

I 2013 ble de fem hyttene, med en liten eiendom rundt huset, skilt ut som egne eiendommer. Stavanger Brannkorps Feriehjemforening er oppført som eier av fellesarealet og to av hyttetomtene. De andre er privateide.

REGISTRERINGSOVERSIKT – NØKKELTALL

Tallene og tabellene i denne rapporten er under oppdatering.

I alt er det i 2018 registrert 308 kulturminner med verdi i bydelen.

Kulturminner fordelt på registreringskategorier

Kategorier kulturminner	Står	Tap av tidl. registrert
Bygning	233	73
Andre typer minner	37	1
Grøntanlegg	4	3
Ruin	34	6
samlet	308	83

Oversikt over kulturminner i bydelen fra Kulturminneregisteret. «Tidligere registrert» omfatter SEFRAK-registreringen på 1980-tallet og tilleggsregistreringer under tidligere verneplanarbeid.

83 kulturminner er tapt. Sett ut fra bestanden som er vurdert i tidligere kulturvernplaner utgjør tapet 27 %.

Kulturminneregisteret er oppdatert med 91 nye enkeltobjekter. Det gjelder komplettering av miljøer, enkeltminner som ikke ble fanget opp tidligere og flere «Andre typer minner». I forhold til før er det flere samferdselshistoriske minner med, som de eldste dampskipsbryggene og de offentlige veiene.

Under «Andre typer minner» er det også kommet med noen «immaterielle kulturminner», steder det knytter seg tradisjon og historier til. Som Hollendervika ved Breivik og tyskerne opplagsplasser for ubåter i Hølen.

43 tidligere registrerte objekter er vurdert å ikke lenger ha verdi og inngår ikke i tallmaterialet.

Kulturminner fordelt på samfunnssektor

Samfunnssektor	Står	Tap av tidl. registrert
Landbruk og fiske	222	75
Bolig uten spesiell næringstilknytting	18	4
Fritidsbebyggelse	18	1
Annen næring, industri, handel	23	0
Offentlige inst., skoler mm	12	2
Samferdsel	15	1
Samlet kulturminner	308	83

Tabellen viser dagens kulturminnebestand og den samfunnssektoren kulturminnene ble bygd som del av. Tabellen gjelder alle kategorier minner.

Kulturminner knyttet til landbruksnæringen er i klart flertall. De øvrige sektorene fordeler seg nokså jevnt, med litt flere i gruppen annen næring industri. Her er spor etter kiselgurindustrien, noen steinbrudd, og noen eksempler på lokale håndverksvirksomheter kommet med.

Det som ventet kulturminner knyttet til primærnæringen som har høyest tap. Sett ut fra de opprinnelige registreringene er tapet i gruppen ca. 30.

Kulturminner fordelt på bygningstyper, andre typer minner

Type bygninger	Står	Tap av tidl. registrert
Bolighus, villa, ulike miljøer	21	3
Uthus, ulike boligmiljøer	5	
Boligbebyggelse samlet	26	3
Hovedbygning gårdsbruk	59	26
Driftsbygning gårdsbruk	45	15
Mindre hus for dyr, sommerfjøs	4	5
Mindre uthus ved/nær gårdstun	24	12
Kvernhus, hjulhus, tørkehus	9	1
Landbruksbebyggelse samlet	141	59
Naust og sjøhus	36	6
Fritidsbolig	13	1
Uthus fritidsbolig	2	0
Fabrikk, andre næringsbygg	8	2
Fellesskapet forsamlingshus ol.	7	2
Samlet bebyggelse	233	74
Andre minner, ruiner - gårdsbruk, kulturlandskap	43	6
Andre minner - sjøbruk	10	
Hager og trær, kirkegård, minnesmerke	4	3
Andre minner, ruiner - industri	7	0
Veier, bruer	11	1
Samlet andre minner, grønt og ruiner	75	10
Samlet i alt	308	83

Kulturminnebildet i bydelen er rikt og variert. Den lange kystlinja speiles i en stor andel bygninger som forteller om sjøbruket. Likeså er fiskerbondens gårdsbruk representert med et spekter av ulike hustyper bygd for ulike formål. Høle er fortsatt den bydelen som gir det det bredeste bildet av tradisjonell eldre gårdsbebyggelse. Men det er et sårbart bilde, og det er gårdsbebyggelsen som har vært mest utsatt for tap – samlet over 30 %. Det gjelder alle typer hus i gårdstunet. Tapsandelen er det halve for sjøbrukets hus.

Fritidsbebyggelsen ble tidlig et karakteristisk innslag blant småbrukene langs kysten. Det er et utvalg av den eldste som er registrert og den har ikke hatt tap. Det er også med noe eldre frittstående boligbebyggelse i Høle, som følger gjennomsnittet i tap.

Ådnøy. Hage med hagemur som er registrert under kategorien "Grøntanlegg".

Kulturminner fordelt på alder

Periode	Står	Tap av tidl. registrert
Før 1850	14	4
1850–1874	33	10
1875–1899	47	17
1800-tallet	45	17
1900–1924	50	9
1925–1949	29	2
1950–1999	4	0
1900-tallet	15	2
Ukjent	71	22
Samlet	308	83

Bydelen har en relativt stor andel kulturminner datert før 1900 – litt under halvparten. Segmentet med ukjent alder er stort og rommer trolig også flere fra det eldste sjiktet. Tapsandelen for de eldste gruppene følger gjennomsnittet. Både i antall og andel er tapet størst for kulturminner fra perioden 1926–49.

Tradisjonelle elementer i regionens byggeskikk og særskilte emner

Type tradisjonselement	Står	Tap av tidl. registrert
Jærhusinspirert hytte	2	0
Feriehjem	5	1
Sammenbygd heimahus og løe	0	1
Grind	26	8
Naturstein som vegg	43	6
Kiselgur-relatert	5	1
Markerer tidligere fellestun	5	2
Ved felles båt plass, stø.	23	0
Fellesskapets kulturminner	12	2

Oversikten står ikke for enkelthus, men marker hus der disse elementene/emnene er aktuelle.

Det er ingen definerte «jærhus» i bydelen (Rogaland fylkes handlingsplan for jærhus, 2000), men jærhushytta er registrert med to eksempler. I mellomkrigstida kom jærhustilen på mote. Vi finner den som bolighus, men den ble enda mer populær som hytte. Et særlig forseggjort eksempel står på et landsted på Ims.

En god andel av Sandnes hus med *grindkonstruksjon* finnes i bydelen, en naturlig konsekvens av høy andel tradisjonelle hustyper i sjøbruksmiljøer og på tunet. Tapet av grind er moderat sammenlignet med andre bydeler.

Høle har også en stor bestand av hus med *naturstein som veggkonstruksjon*, der bare 6 av 71 er gått tapt. De har stor spredning i alder og type. De er jevnt fordelt på ulike typer tradisjonelle uthus i tunet og i sjøbruksmiljøer. Fra små hus i tilnærmet røysmur, til fint tilhogde og fuget. De siste gjelder særlig en type mur som kom på 1900-tallet, tilvirket av lokale håndverkere. De skiller seg ut med ganske små, jevnt tilhogde steiner kalt «murstein» (eller «bomlinger»). I bydelen er de mest utbredt i fjøs.

Stavanger Kiesleguhrs industrivirksomhet på Ims og Fløysvik i 10-årene rundt 1900 og midt på 1900-tallet har en markert plass i fortellingen om områdene som ble berørt. Det er ingen hus igjen, men mange spor etter installasjoner på uttaksstedene. De er kun registrert som en enhet. Trolig kunne flere enkeltminner ved uttaksstedene vært med. Kiselguhr som isolasjonsmateriale i hus er markert der det er opplysninger om det.

Oppløsning og utskifting av gamle fellesskap i tun og jordvei i siste del av 1800-tallet førte til store endringer for folk og landskap.-Noen tun eller enkelthus ble som regel igjen på den gamle tunplassen. Bevisstheten om det var fortsatt levende ved registreringen på 1980-tallet. Der det finnes slike opplysninger, er hus som markerer det gamle fellestunet notert i registeret.

Om fellesskapet i tun etter hvert ble oppløst, fortsatte av naturlige årsaker *fellesskapet i båt plasser og båtstøer*. Gode båt plasser var dyrebare naturressurser som ble fordelt på partene i en gård. Høle har bevart flere båtstø- og sjøbruksmiljøer som viderefører svært lange tradisjoner i kystlandskapet.

Fellesskapets kulturminner er en samlebetegnelse på hus for offentligheten – som skoler, forsamlingshus og kirker, men tar i tillegg med parker, kirkegårder, idrettsplasser ol..

Feriehjem er her brukt som en fellesbetegnelse på fritidsbebyggelse med sosialt formål, eid av grupper i fellesskap. Feriehjemmene er særlig nært forbundet med arbeiderbevegelsens ferieanlegg, men er her brukt i noe videre forstand.

Det nærmeste huset var den eldste smia på Ådnøy. Smiefunksjkonen ble rundt 1900 flyttet til tunet, steinveggene sto igjen, men taket ble brukt på nytt. Det het seg at smia var flyttet, siden taket var flyttet. Treverket til taket telte mer enn steinene som det var nok av på stranda.

Eksempel på fint murerhåndverk fra 1937, i fjøsmur på en løe på lms

Driftsbygning fra 1933 på småbruk ved Bersagelveien

Bersagel hadde også nausteplass i Engjavika. Både Engjavika, og Selvikvågen under, er markert som ankerplass på Meidels kart fra 1853.

Hovedtunet på Selvik ligger på et høyt platå over Selvikvågen. Selvik hadde fine nausteplasser i Selvikvågen. De nærmeste i bildet hørte til husmannsplassene i Selvikvågen. Hovedbruka hadde sine naust innerst i vika, men ingen av de gamle er bevart.

KILDER

Barstad, Albert. *Åndøyboken*. Stavanger 2010.

Berge, Egil og Jakobsen, Stein Rune. «Fløysvik – en gård ved Storavatnet». *Sandnes historie- og ættesogelag. Årbok nr. 18*, 2015, s. 219.

Berge, Egil og Jakobsen, Stein Rune. Ims – lensmannsgård og enkesete. *Sandnes historie- og ættesogelag. Årbok nr. 16*, 2013, s. 134. 1881.no. Historiske kart.

Berge, Egil og Jakobsen, Stein Rune. «Fløysvik-en gård ved Storavatnet». *Sandnes historie- og ættesogelag. Årbok nr.18*, 2015, s.159.

Bergsåker, Jon, *Høle gjennom hundreåra*. Sandnes 1964, s. 36

Bergsåker, Jon, *Båten og bygda*, s.40. Høgsfjord Rutelag AS, Stavanger 1977.

Engen, Olav (mfl.) «Gjesdal, Høle og Riska. Med utsnitt av time, høylend og Forsand.». *Årbok 1934*, Stavanger Turistforening. 1934.

Hestholm, Fredrik. *Ferdselsårer i Sandnes kommune*. Rapport for byantikvaren i Sandnes 2017.

Gjøse, Olaus. «Kyrkja i Høle», s.112. *Ei bok frå Høle. Fakta og gode minne*. Høle kultursogelag. Sandnes 2015.

Ims, Daniel. «Krigsåra 1940–45 i Høle-bygdene.», s.392. *Ei bok frå Høle. Fakta og gode minne*. Høle kultursogelag. Sandnes 2015.

Ims, K. Stål. «Møbel- og trevareindustr»i, s.172. *Ei bok frå Høle. Fakta og gode minne*. Sandnes 2015.

Ims, Kjell Stål. «Elektrisitetsforsyning», s.180. *Ei bok frå Høle. Fakta og gode minne*. Høle kultursogelag. Sandnes 2015.

Ims, Leif. Informasjon gitt byantikvaren våren 2020.

Johannesen, Gunnar Aker. «Mineralutnytting og geologi», s.386. *Ei bok frå Høle*. Høle kultursogelag. Sandnes 2015.

Jonasen J. Schanche. *Høylend gjennom 100 år*. Sandnes 1972.

Norges bebyggelse 1958. Herredsbindet for Rogaland midtre del.

Oltedal, Audgun og Skre, Arnhild *Formødrenes stemmer. Kvinneliv rundt stemmeretten*. 2013.

Tjelta, Ivar. *Forsand & Høle – fjordene, bygdene og folket*. 1996.

Tjeltveit, Njål *Kaiene våre*. Statens vegvesen Rogaland 2000.

Tjeltveit, Njål. *Bygda sitt hjarta. Båtstoppestader i Ryfylke*. Ryfylkemuseet 1993.

Stavanger Turisforenings årbok 1934.

Todnem, Brit Sissel, red.. *Riska i krig*. 2011 s.164.

SEFRAK.

Widerøesamlingen Interkommunalt Arkiv Rogaland.

1881.no, Historiske kart.

Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. <https://www.arbark.no/>

Sørfylket.no. *Krigstid og ubåtar i Imsahølen*. www.sorfylket.no/det-hendte/sandnes/1896-krigstid-og-ubatar-i-imsaholen.htm.

Utskiftingskart, Sandnes kommune.

<http://kartverket.no/Kart/Historiske-kart/Historiske-kart-galleri>.

<http://www.temakart-rogaland.no/>, Norge i bilder 1937.

<https://digitaltmuseum.no/>

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sj%C3%B8kart_over_kysten_utenfor_Stavanger,_fra_Tananger_til_Skudesnes,_fra_1862.png